

PKT3(4YKD3)

K66

П Р А В И Л Ь Н И К.

Для поличаючих книжки в біблісці Тов. „Січ” на Клокічці.

- 1/ Книжки вижичує ся в днях о.начоних бібліотекарем лише членам „Січи”.
- 2/ Нараз пожичає ся лише 2 книжці.
- 3/ При пожичаню треба се час ложити оплату 2 сот. за стару, 4 сот. за нову книжку. Без ложеня оплати з гори, книжок не пожичає ся.
- 4/ Книжки по жичає ся на протяг 14 днів, по упливі того часу платить член кару 10 сот. за 1 день, коли до 7-ох днів по упливі речинця книжок не віддасть, відбере ся через післанця на его кошт і тратить право вижичуваня.
- 5/ Книжок не вільно дерти, смарувати, і ушкоджувати, хто ушкодить або знищить, мусить аплатити відповідне відшколованє о начене бібліотекарем, за зрублену книжку треба зворнути нову або задлатити ціну нової.
- 6/ Бібліотекамає власностию всіх членів „Січи” а рівно, тому треба шакувати поличоні з неї книжки.

Старт на:

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Рк.ТЗ(49ср); К66 Инв. № 2670716

Автор Кордуба М.

Назва Ілюстрована історія Буковини.

Місце, рік видання Чернівці, 1906.

Кіл-ть стор. 87, 4с.

- " - окр. листів _____

- " - Ілюстрацій 12 артс. ід.

- " - карт _____

- " - схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка: Мног номер.
9.10.95. Мол

ІЛЮСТРОВАНА

ІСТОРІЯ БУКОВИНИ

НАПИСАВ

ДР МИРОН КОРДУБА.

Євгенія Стрильчук

и. Корнівчук
С. Д. М.

Державна ^{17/—} _{14.} бібліотека України 1909.

ЧЕРНІВЦІ, 1906.

З ДРУКАРНІ ТОВ. „РУСКОЇ РАДИ“ ПІД ЗАРЯДОМ І. ЗАХАРКА.

Передне слово.

Кожний освічений чоловік повинен знати бувальщину свого рідного краю, рідного народу. Вже сама природа викликає в нас цікавість, дізнати ся дещо про минулу долю-недолю своєї рідні, свого села і поблизької околиці. Та вроджена цікавість заставляє молоду дитину годинами слухати оповідань старого дідуся про давні часи, про життя в давнину. Але й найстарший дідусь не затямить давніших подій, як ті, що скоїли ся 50—60 літ тому назад; переповідаючи оповіданя, які сам замолоду чув від старців, може дещо згадати й з перед сотки літ. Але чим дальше в зад, тим менше подій остає в людській пам'яті, тим більше вони переопитують ся з собою, тим більше непевні оповіданя про них. Таким робом дуло би наше знане бувальщини дуже мале, коли би не поміч письма. Серед всіх хоч грози освічених народів находили ся грамотії, звичайно монахи або високі урядники, котрі записували все, що могли дізнати ся про старовину свого краю і народу, а також все важнійше, що стало ся за їхніх часів. Такі записки заховали ся до наших

часів і їх зовуть літописями. Найстаршу літопись про руский нарід і державу написав Нестор, монах киево-печерского монастиря, з кінцем XII. віку. Найстаршу буковиньську літопись найдено в монастири Путні; вона написана невідомим автором перед 400 роками.

Крім літописий маємо ще й інші звістки з давних часів. Нині про всі важніші справи, що відносять ся до майна, спорів о посідане, оплат і др., видають урядові „цапері“. Так само діяло ся й в давнину і велике число таких урядових цаперів переходило ся й до теер. Їх зовуть грамотами. Найстарші буковиньські грамоти написані перед 500 роками.

Про часи, в котрих наш нарід ще не знав письма, маємо деякі звістки в оповіданнях літописців сусідних, більше освічених народів. Про дуже давні часи розказують нам також різні предмети, які находимо при розкопках могил, гробів, валів і др.

Всі ті вістки про минувшину даного краю і народу зводять теер учені до купи і пишуть історію, тоб то чертають образ розвою політичного і просвітного (культурного) життя краю і народу.

Таку історію нашого краю, Буковини, отсе передаємо Вам, дорогі земляки. З неї побачите, що жите народів, так як жите кождої людини, має свої світлі і сумні хвилі, доби розцвіту і занепаду. Як від сили, меткості і розуму оди.

ниці залежить її доля в життю, так від освіти і енергії народу залежить его становиско серед других. Чим більше освічених, самосвідомих, охочих до праці і пожертвовамя за спільну справу одиниць має який нарід, тим красші его вигляди на будучність. Примірів такої праці і пожертвовамя для вітчизни найдете в нашій бувальщині чимало і се нехай скріпить вашу любов до рідного народу і подасть охоту, потрудити ся коло при-дбамя ему лїпшої будучности і красшої долі

Чернівці, в червни 1906 року.

Доба I.

Буковина до основаня молдавської держави.

1. Край і назва.

Починаючи історію Буковини, мусимо заздалегідь зазначити, що земля ся не творила ніколи окремої, самотійної держави, ані не була заселена окремим, ріжним від всіх сусідних, народом. Навпаки, наш край належав в давнину до ріжних великих держав, котрі крім него займали ще дальші простори землі, а народи, які в ріжні часи находили на Буковину, захоплювали все її багато сусідних країв. Се тому, що Буковина не становить ніякої замкненої географічної цілості, а є лиш малою частиною північно-східного Підкарпатя, що починає ся в Галичині і тягне ся далеко в Румунію. До недавна, бо до прилученя до Австрії, не мав наш край навіть окремої назви. Правда, вже з кінцем XIV в., перед більше як 500 роками, виступає назва „Буковина“, але вона не означала ніякого краю, лише більші букові ліси. Таких „Буковин“ було багато: одна простирала ся по горбовині між ріками Прутом і Серетом, друга на півн.-схід від Чернівців аж по місто Хотин над Дністром, иньша знова на галицькім Покутю і т. д. Буковина, як окремий край,

окрема територіяльна цілість, існує доперва від 130 літ. Тим то бувальщину нашого краю мусимо оповідати у звязи з історією тих держав, до яких він належав і тих народів, які в різні часи его заселявали.

2. Дакі і Римляни.

Годі тут вичисляти всі народи, що в давню давнину заселявали північно-східне Покарпатє, а тим самим її Буковину. Про багато з них не знаємо нічого більше крім їхнього імені і не маємо по них ніяких слідів, ніяких пам'яток, крім тих кремінних ножиків і топирців та деяких металевих прикрас, що їх тепер викопують із землі в різних місцях нашого краю. Взагалі скажемо, що ті народи займали ся майже виключно випасом худоби і не сиділи довго на однім місці, шукаючи для своєї худоби що-раз то нових випасів. Тим то вони так швидко мінiali ся оден по другім.

Десь коло того часу, як Христос проповідував свою науку в Сьвятій Землі, заселявав семигородську верховину хоробрий і воєвничий нарід Д а к і в. Вони заложили велику державу і загорнули собі її сумежні з Семигородом землі. Найславнійшим королем Даків був Д е к е б а л ь; під его власть належали, крім Семигороду, землі на північ і схід від Карпат аж по Дністер — отже й наша Буковина.

Але в той сам час була ще її друга, більша і сильнійша держава, а саме р и м с ь к е ц і с а р е т в о. До того цїсарства належали всі землі на заході і полудни Європи (нашої частини сьвіта), багато країв в Азії і Африці; столицею римської держави було місто Рим в Італії. Коли

Декабаль заходив ся коло скріплення своєї держави. сидів на римській престолі цїсар Траян. Між ними обома прийшло в р. 101 по Христі до великої війни, що тягнула ся сім літ. В кінци Траян переміг Декабала, прилучив Дакію до римського цїсарства, забрав багато Даків в поволу, а на їх місци поселив зримщених (златишцих) безземельних бідаків з теперішньої Босни і Малої Азії. Чи разом з тим перейшов і наш край під управу римських цїсарів, сего не можемо на певно сказати; здаєть ся що ні, бо досі не віднайшли на Буковині ніяких слідів римських осель або римського панования, між тим коли в Семигороді тих слідів багато.

Як чоловік з часом старіє ся і тратить силу, так само діє ся з цілими народами і державами. І могутне римське цїсарство почало поволу ослабати і тратити оден край за другим. В 170 літ по забраню Дакії, мусіли Римляни під панором інших народів, що тиєнули зі сходу і півночи, покинути сей край. Цїсар Авреліян відкликав римські війська, що стояли в Семигороді, а з ними покинула сей край також частина римських населенців.

3. Велика мандрівка народів.

Тепер настав час загальної метушні і завірушення в цілій Європі. Різні германські (німецькі) народи, що заселявали теперішню північну і східну Німеччину аж по ріку Вислу, стали покидати свої землі і кинули ся шукати нових. Вони також займали ся по більшій частині внасом худоби і через се потребували для виживлення далеко більше землі, чим рільничі народи. Колиж з часом вони розмножили ся, стало їм

в ріднім краю за тісно і тому збирали ся всі, чоловіки і жінки, в цілим своїм майном у похід добувати просторііших земель. Коли надібали пригідну землю, проганяли відтам тамошнє населенє і пришуджували єго їй собі шукати нової землі. Метушня стала ще більшою, коли з далекого сходу, з Азії, почали сунутись до нашої часті свїта різні могольскі (татарскі) племена, шукаючи їй собі тут догідних осель. Ту добу загального переселюваня племен називаємо: великою мандрівкою народів.

Серед тої великої мандрівки народів різні племена зачіпали у своїх походах і переселенях також нашу Буковину. Туда пересували ся германьскі (німецкі) народи в дорозі з півночи на полудне і могольскі в дорозі зі сходу на захід. Вони знищили останки Даків, які тут жили, так що по Даках не остало ніяких слідів в нашім краю. Взагалі Буковина під ту пору опустіла майже зовсім.

4. Славяни.

На просторих землях східної Європи, між ріками Дніпром і Волгою, сиділи з давних давєн Славяни, громада народів, до якої їй ми, Русини, належимо. Коли германьскі і могольскі племена почали мандрувати на захід і полудне, стали Словяни їй собі розширяти ся і загортати ті землі, що їх иньші племена покидали. Прийшовши до Карпат, Славяни розділили ся: одні сунули ся дальше на захід здовж північного збоча Карпат, через теперішню Галичину — се були північні Славяни: Поляки, Чехи і різні иньші, що поселили ся здовж ріки Лаби. Другі звернули

ся більше на полудне, лишаючи семигородську високорівню праворуч — се були полудневі Славяни: Словінці, Сербо-Хорвати і Болгари. Племена, з яких витворився відтак руский і московскій парід, остали найдовше на старих оселях Славян і мало брали участі в мандрівці, не покидали своїх давних земель і захоплювали лише вокруг себе поблизькі землі.

Рускі племена і початок рускої держави.

Рускі племена розмістилися серед мандрівки нароців на великім просторі від Карпат аж по гори Кавказ, від Чорного моря аж по жерела великої ріки Дніпро. Таким чином десь в 500 – 600 літ по Хр. заселили вони також і Буковину і теперішню Румунію аж по устє Дунаю. Тоді не творили ще рускі племена спільної держави, ані не мали спільної назви — назви „Русь“, „Русини“ тоді ще не було і кожде племя носило окреме імя, прим. Девляни, Поляни, Дуліби і т. д. То руске племя, що поселило ся в північній Буковині і сусідній Румунії та Бессарабії, звало ся Тиверцями. Але незабаром рухливі Поляни, що мешкали над середнім Дніпром, почали рости в силу, розбогатіли торгівлею, яка вела ся Дніпром, а сусідні племена понадали одні за другими в зависимість від них. Поляни заснували державу, яку назвали Русією, а їх город Київ над Дніпром став столицею тої держави. Коли то стало ся, годі докладно сказати; мабуть десь коло 750 р. по Хр.

Підчинивши собі сусідні племена, почали київські князі добирати ся і до тих руских племен, що жили подальше від Полян, а навіть і до чужих народів. Таким чином удало ся їм злучити всі рускі племена і деякі фінські народи в одну велику руску державу, котра займала два рази більший простір, як ціла аветро-угорська монархія. Розуміє ся, що з часом і Тиверців, а через се й Буковину, прилучено до Русв.

Зразу були всі рускі племена поганими, то значить не знали ще християнської віри, а вірили у ріжних богів, що представляли ріжні сили природи. Вони почитали Перуна, бога грому і блискавиці; Хорса - Даждбога, бога сонця; Велеса, бога домашнього скота; багато дрібних, меньших богів, як русалки, лієовиків, вовкулаків і приносили їм жертву. Але що Русини, особливо Поляни, займали ся під ту пору також торгівлею і їздили з всяким крамом аж у Царгород, столицю Греції, то пізнали там християнську віру і почали єї ширити у себе дома. Вже за перших князів була в Києві християнська церков св. Іллі, а навіть княгиня Ольга прийняла нову віру 958. року. Але все таки громада християн була зразу невеличка. Доперва коли внук Ольги Володимир Великий спровадив євьященників з Греції та велів себе і своєю дружиною охрестити (988. р.), почало християнство швидше ширити ся; зразу по містах, а відтак і по селах на цілій Русв. Враз з християнством почала ширити ся й осьвіта, також під впливом Греції. Володимир Велик. велів закладати

Ярослав Мудрый.

Державна
бібліотека України

Хрещенє Руси за Володимѣра Великого.

Дружбана
Бібліотека України

школи, а одним з перших учеників тих руских шкіл був славний відтак з своєї учености митрополит Іларіон. Крім заходів коло поправи ладу у внутрі своєї держави, піднимав Володимир різні воєнні походи і прилучив теперішню східну Галичину до рускої держави.

Великі заслуги коло розвою Руси положив також Володимирів син Я р о с л а в М у д р и й. Досі не мала Русь писаних законів; всякі провини судили ся після т. зв. звичаєвого права, яке устно переходило з покоління на покоління. Легко зрозуміти, що при таким стані часто трапляли ся різні надужитя. Ярослав велів списати се звичаєве право, доповнив єго деякими иньшими постановами і так повстала перша законодавна збірка на Руси т. зв. „Р у с к а П р а в д а“. Ярослав заходив ся також дуже коло ширеня християнства, закладав монастирі, котрі мали ширити осьвіту, оснував збірку книжок (бібліотеку) при Софійській церкві в Києві і вищу школу в Новгороді.

6. Упадок київської рускої держави.

Ярослав помер в 1054. р. З єго смертю починає ся упадок київско-рускої держави. Як газда ділить своє поле між свої діти, так Ярослав поділив руску державу між своїх синів; з одної великої держави повстало пять меньших. А що по єго приміру кождий князь почав тепер ділити свою пайку між синів, повстало на Руси небавом кільканайцять а відтак кількадесять окремих князівств. Зі степів на сході і полудни насували ся що-раз то нові могольські народи і напали на роздроблену Русь:

зразу Печеніги, відтак Половці (Кумани). Рускі князі, місто спільними силами боронити землю від диких орд, провадили між собою борби, щоби коштом сусідів побільшити своїй уділ — а навіть закликали часто собі в поміч степові орди. Київ стратив цілком значіне давньої столиці Руси, а 1169. р. по Хр. знищив і розграбив се місто своїй таки князь Андрій Боголюбский.

З поміж великого числа князівств вибило ся з часом два понад всі другі. Вони лежали на противних кінцях давньої київської держави: одно на полудневім-заході, коло Карпат, друге на північнім-сході, понад великою рікою Волгою. На місце давньої столиці, Києва, виступають дві нові столиці: Галич над Дністром і Володимир над Клязмою*). Галицкі князі підчинили собі з часом всі землі від Карпат і ріки Вислока по Дніпро, від устя Дунаю аж майже по ріку Припять, правій доплив Дніпра. Вони злучили до купи ті племена, що творять рускнй або український нарід, Русинів. В володимирській державі перемішали ся рускі племена з завоюваними фінськими племенами і витворили московський нарід, названий так від пізнішої столиці столиці тої держави, Москви.

Галицко-руська держава.

Тому, що нижня Буковина перейшла до галицкої держави і около півтораєта літ перебула під рукою галицких князів, мусимо дещо ближше познакомити ся з історією галицкого князівства. Перші згадки про сю державу

*) Побічна ріка Оки, правого допливу ріки Волги.

маємо з кінця XI. в.; тоді виступають тут рівночасно три брати-князі: Р у р и к, В о л о д а р і В а с и л ь к о, а їхніми столицями були міста: П е р е м и ш л ь, Т е р е б о в л я і З в е н и г о р о д. Битва під Перемишлем 1099. р. поклала основу незалежності Галичини від волинських князів і увільнила, бодай на короткий час, від претензій Угорщини.

Важною подією того часу були колонізаційні змагання Василька на полудневім пограниччю. Він почав заселявати пусті здебільша землі на середнім Дністрі і на полудні від сеї ріки в північній Буковині і Молдавії. Можливо, що оселя Василів (в північній Буковині над Дністром) завдячує сему князеві свій початок. З сім колонізаційним рухом стоїть у звязи зріст города Г а л и ч а, який в 40-их роках XII-го століття стає столицею цілої галицької держави, а з другого боку постає нового руського князівства на дністровім „Понизю“ зі столицею Б е р л а д (тепер місто в Румунії на пол. сх. від Сучави). Однак се берладське князівство не тревало довго; в другій половині XII. в. зі смертю князя І в а н а Б е р л а д и н к а воно зникає, забране галицьким князем Ярославом.

Сеї Я р о с л а в, званій із-за своєї мудрости О с ь м о м и с л о м, привів галицьку державу до великого розцвіту. В борбі з київським князем Ізяславом забезпечив східні границі свого князівства, — впрочім жив з своїми сусідами в мирі і згоді та тішив ся великим поважанем між руськими князями і чужими володарями. За его володіння розвинула ся особливо торгівля і галицькі кунці вислали

свої товари суднами по Дністрі і Прутї у Грецію і далекий схід. По-при се однак в тім часї змогло ся дуже в силу боярство, яке причинило ся відтак до упадку галицького князівства. Бояри були дружинники князя, котрі товаришили єму у всіх походах і за се діставали просторі землі і важні уряди. Колиж вони розбогатїли і почули в собі силу, хотїли загорнути в свої руки всю власть, хотїли, щоби князь правив краєм по їх думці і тільки се робив, що виходило би в хосен панам боярам. В разї потреби вони лучили ся навіть з ворогами своєї вітчизни, з Уграми і Поляками, проти власних князїв і угнітали міщан і мужиків. Вже Ярославового сина Володимира прогнали бояри з батьківського стола а в першій половинї XIII-го в. зміняли собі князїв що кілька років, а навіть на якийсь час посадили на княжїм престолї одного з поміж себе, боярина Володислава. З сего замішаня користали сусїдні держави і угорскі королї кількома наворотами брали Галич в посїданє. Дперва від 1230 р. здобуває собі що-раз то сильнїйшу опору князь Данило; хочь приходило ся єму поборювати ще цілих п'ятнаїцять років ріжних соперників до галицької землі.

Укрїпивши ся на престолї, всїв Данило розширити свою державу далеко на схід та північ. Він загорнув давну столицю Руси, Київ, покорив Ятвягів і частину Литви, а що Волинь оставала під управою єго брата Василька, який у всіх справах йшов за одно з Данилом — то майже ціла українська земля опинила ся в одних руках. Данило навязав живі зносини з західною Європою. Коли

в австрійських краях вимерла родина Бабенбергів, він старався до спілки з угорським королем Белею, добути для свого сина Відень. Навіть римській папа слав до него послів, заохочуючи галицького князя до унії і післяв йому королівську корону, котрою Данило коронував ся на першого руського короля.

3. Татарська навала.

В сам розгар заходів Данила коло скріплення своєї землі надеснула з далеко сходу грізна туча, яка затрясла основами багатьох держав в Європі і мала рішачий вплив особливо на судьбу східного Покарпаття та нашої Буковини. Сею тучою були Татари, степовий нарід східної Азії, що з початку XIII. віку появили ся в перше у нас та розбили руських князів над річкою Калкою.*) По тій битві зникли Татари на якийсь час, але відтак вернули, знищили в 1237—39 р. огнем і мечем московські землі, а 1240. року подали ся на Україну. Київ попав першим в їхні руки. На сею вість настав переполох на цілій Русі і в сусідних державах; князі покидали свої землі і утікали куди попало — сам Данило утік на Угорщину, відтак у Польщу. Татари розділили ся на три ватаги і рушили на захід. Одна ватага посунула на Польщу, головна орда під проводом Батия перейшла через Галич і Карпати на Угорщину, трета під проводом Кодана вибрала ся через Буковину на Семигород. Вправді по році вони подали ся назад на схід, але не вернули до Азії, а поселили ся у степах понад Волгою і Чорним

*) Влизько Азовського моря.

морем. Ціла східна Європа, а з тим і галицке князівство, попали під зверхність татарських ханів; Буковину, Поділе та землі між долішнім Дністром і Карпатами відорвали Татари від галицкого князівства і підчинили під своє безпосереднє панованє.

Перший напад Татар і пересаджені вісти про їхню жорстокість і безощадність спонукали безперечно не лише князів і бояр, але й сільське населенє до утечі. Люди кидали свої села і газдівства та утікали у гори-ліси, ховаючи ся по петрах перед незнаним ворогом. Але коли минув перший страх, почали звільна вертати назад і займати свої давні місця. Незабаром показало ся, що Татари не такі страшні, як про них говорили. Навпаки, хотючи приднати собі прихильність низших верств населеня і викликати рух против князів та тим ослабити силу своїх сусідів, піклували ся Татари мужиками в землях безпосередно собі підчинених. І по короткім часі зустрічаємо цікавий обяв, що люди з княжих осад переходять до татарських, що сумежні з татарськими землі бунтують ся против князів і вяжуть ся з Татарами. Сей против-князівський рух обхопцв головню т. зв. Болоховску землю, до якої належала й північна Буковина і спричинив відорванє тої області від галицкого князівства.

З сего виходить, що сільському населеню жило ся не зле під панованєм Татар. Татари лишали громадам повну самоуправу, не мішали ся до їхніх справ. Про татарських наставників-баскаків ані про татарські військові залоги на руських областях нема найменшого сліду.

Одпоким обов'язком громад було давати Тата-рам хлібну данну — а сей спосіб оподаткованя був безперечно лекший, як в князівскім устрою. Рускі землі підчинені Татарам не мали ніякої сильнійшої організації; вони розсипають ся на дрібні громади. Лиш подекуди вибивав ся який-то осередок, більша оселя або город і лучив околичні громади в спільну, близше не означену звязь. Таку меньш-більш суцільну територію під зверхністю Татар становила Шиницька земля, що обнімала північну Буковину між Дністром і лісистою горбовиною на полудни Прута.

Татарске володінє на Буковині тревало більше чим сотку літ. За той час населенє краю безперечно прибільшило ся. Самі Татари поселивали ся між місцевими людьми і закла-дали свої села. Слідів таки татарских осель багато в нашім краю ще-ї до пинї. З Семцгороду почали знова приходити громадки Волохів і собіж шукати землі під управу. Наконець найшли вони більшою ватагою і оснували тут нову державу.

Доба II.

Буковина частиною Молдавії.

1. Прихід Волохів з Семигороду. Основане молдавської держави.

Ми вже згадували, як Римляни заволоділи державою Даків в Семигороді, а відтак по 170 літнім панованю мусіли уступити під напором германського (німецького) племені Готів. Частина римських поселенців все таки остала в Семигороді і з мешанни тих пришеців з місцевим дакійським населенем витворив ся парід Волохів або Румунів. Волохи жили зразу лише в Семигороді і займали ся випасом худоби. При нападах чужих народів, які ще довгі часи непокоїли Семигород, вони подавали ся в гори, а коли наставав супокійніший час, займали поволи її підгір'я Карнат та спускали ся долинами на рівнину. Вони заходили, хоча в невеличкїм числі, ще за панованя руских галицьких князїв у землі між Карнатами і долишином Дніїстром. Навала Татарів загнала Волохів знова в гори, але не на довго. Незабаром стало їм в їхній вїтчній за тісно і вони мусіли шукати нових земель для поселеня. Зразу пускали ся малі волоскі ватаги з гір і осїдали між рускими і татарськими оселями. Але швидко прийшло до біль-

ших рухів, до цілої мандрівки Волохів з Семигороду. Перша хвиля линула на полудне, забираючи землі межі семигородськими Альпами і долини Дунаєм, друга, пів століття пізніше, звернула ся на північний-схід, на Буковину.

Пізніші молдавські літописці описують прихід Волохів на Буковину ось як: Волокпій воєвода Драгош з Мармароша*) вибрав ся раз на лови і забавляв ся зі своєю дружиною. В погоні за туром (диким бугаєм) загнав ся він аж у нинішню Буковину. Тут втопила ся в одній річці улюблена сучка воєводи, Молда. Драгошеви подобав ся той край, він остав в ній, прикликав Волохів з Семигороду на поселенє і володів тут до смерті. Річку, в якій утопила ся єго сучка, назвав Молдавою, а над нею, на памятку убитого тура, заложив оселю Бурені.**). Одного разу вибрав ся Драгош на оглядини нового краю і узрів дим, що підносив ся з гаю. Коли підійшов ближше, побачив старця коло насїки. Драгош почав єго вишпитувати, що він за оден, але не міг з ним порозуміти ся, бо старець не вмів по волоски. Аж при помочи одного зі своєї дружини, що знав руску мову, дізнав ся Драгош, що старець зове ся Яцко і прийшов сюди зі Святцна. Воєвода подарував Яцкови ту землю, на якій він мешкав, а той спровадив своїх земляків зі Святцна і заложив оселю Яцкани.***)

Так оповідають молдавські літописці і такі були народні перекази про початок молдавської

*) Округ в півн.-східній Угорщині. — **) Тур по волоски: bouc. — ***) Тепер Іцкани.

держави. Як в кождім переказі, так і тут треба відділити правду від видуманих додатків і прикрас. Оповідане про тура і Молду видумане пізнійше, щоби пояснити початок гербу молдавської держави (і теперішнього буковинського), назву ріки Молдави та оселі Боурени. Так само видумано пригоду Драгоша з Яцком, щоби пояснити, відкіля взяли ся Русини на Буковині, а також назву оселі Іцкан. З попередно сказаного знаємо, що Русинів не потребував спроваджувати видуманий Яцко, бож вони були на Буковині ще з часів київско- і галицько-руської держави, і за татарського володіння поселювали ся тут також численно. Що до самого основаня молдавської держави, то її тут маємо в народнім оповіданю деякі неточности. З найновііших історичних дослідів про сю справу знаємо, що почин до прогнаня Татар з буковинської землі дала Угорщина. Угорський король Л ю д в и к В е л и к и й побідив в кількох походах Татар і поставив Драгоша управителем повоздобутих земель. Драгош був проте лиш урядником угорського короля, а ніяк самотійним воєводою. Донева в кілька літ опісля збунтував ся волоцький воєвода в Мармароши, перейшов Карпати, прогнав з Буковини урядників угорського короля і оснував самотійну державу, котру від ріки Молдави назвав Молдавією. Се стало ся в найблизшій часі по упадку галицько-руської держави, деєь около р. 1350 по Хр.

2. Зріст молдавської держави. Перші воєводи.

Перший воєвода **Б о г д а н** володів лише полудневою частию Буковини і осередком єго

держави була долина ріки Молдави, як на се вказує вже сама назва Молдавії. Північна частина Буковини, від Дністра до ланцюх горбів між Прутом і Серетом, творила окрему цілість, т. зв. „Шипшицьку землю“. Назву свою дістала ся земля від головного города: Шипшиць, тепер села в кіцмацькім повіті, і оставала ще якийсь час під татарською зверхністю. Однак вже вайблизні наслідники Богдана загорнули шипшицьку землю і теперішнє галицке Покутьє, а відтак стали розширювати своє воєводство її на полудневий схід. За Романа, котрій володів при кінці XIV столітя, сягала Молдавія вже аж до Чорного моря. Столицею держави було зразу місто Серет, де воєвода Ляцко оснував католицке єпископство, хочачи прийняти унію з католицкою церквою: від р. 1390. виступає Сучава, як головне місто Молдавії і резиденція воєводів.

Однак молоде воєводство було за слабке, щоби удержати повну незалежність від могутних сусідів. Після того, як вимерла галицко-руська князівська родина, поділила ся рускими землями Польща і Литва. Колиж в лютім 1386. р. польська королева Ядвига віддала свою руку литовському князеви Ягайлі, повстала на півночі Молдавії могутна польсько-литовська держава, що обіймала її всі колишні рускі землі. Рівночасно витворило ся на полудні сильне турецке царство, а володарі сего царства, турецкі султани, посували ся швидко на північ, забираючи один край за другим. Як раз в р. 1386. загорнув султан Мурат I. сербське королівство і розширив границі своєї

держави аж під самій бік Молдавії. З третього боку простирала ся Угорщина, де засів на престолі король Жигмонт; він володів не лише Угорщиною, але її великими краями в Німеччині. А треба знати, що Угорщина все ще вважала молдавських воеводів за бунтівників і підданих угорського короля, та при різних нагодах пробувала забрати воеводство силою. Серед таких обставин мусіла Молдавія оперти ся на одного з могутніх сусідів, щоби при его помочи остояти против других. До того найліпше надавала ся Польща і воевода Петро зложив польському королеви Ягайлі присягу вірности, тоб-то признав его своїм зверхником. Се стало ся 26. вересня 1387. р.

Від сего часу цілих сто літ оставала Молдавія під зверхністю Польщі. Майже кожній воевода складав польському королеви присягу вірности, в якій обіцював помагати ему у всіх війнах та не шукати інших зверхників, за що польський король обов'язував ся боронити Молдавію від посторонних ворогів. Як з сего слідно, ся зависність не була така велика і воеводи могли у внутрі своєї держави розпоряжатися після внодоби, а також у відносинах із заграницею мали по часті вільну руку. Вирочім вони не все додержували сеї присяги і пераз її оружно виступали против Польщі, хоча часто з нещасливим успіхом. Уже Роман, наслідник Петра на молдавекім столі, замотав ся в злуці з подільськими князями у борбу против Витовда, брата Ягайла, наслідком чого Молдавія стратила Покуте, яке 1395. р. перейшло до Польщі.

Від того часу границя Молдавії від Польщі відновидала менш-більш теперішній галицько-буковинській границі.

Александр Добрий і Стефан Великий.

На XV столітє припадає найбільший розцвіт молдавської держави. В той час засідали на воєводскім столі два мужі, котрим удаю ся викінчити будову держави, завести лад і порядок у внутрі, а також скріпити повагу і значіє воєводства на внї. Сими мужама, сими визначними воєводама були: Александр Добрий і Стефан Великий.

Александр Добрий (1401—1433) жив у добрій згоді зі своїми сусідами, не провадив ніяких більших воєн і обернув всі свої змаганя на поправу внутрішнього ладу. Щоби обмежити самоволю суднів, велів уложити кнзгу законів, після котрої мали від тепер судити в судах. Для піднесеня торговлі надав різні полекші чужостороннім купцям і заключив славної торговельний договір з львівськими купцями в 1408. році. Від того часу почали різні заграничні купці, особливо Вірмени, поселявати ся в Сучаві і других містах Молдавії. Найревніше займав ся Александр справами православної церкви. Щоби єї зробити незалежною від заграничних впливів, оснував він метрополію в Сучаві і поставив двох нових єпископів: в Радівцях і Романі.*) За єго почином повстало багато монастирів, між ними славий монастир в Молдавиці на Буковині. Аж під сам

*) Тепер місто в Румунії.

кінець свого володіння заплутався Александер у війну з Польщею, напав Шокуте, але побіджений мусів вертати назад, а Молдавія стратила тоді до Польщі цілу долину Черемошу і півн.-зах. частину шиницької землі.

По смерті Александра почалися борби і усобиці о молдавський стіл; брати воювали против себе і проганяли себе взаємно з краю; чужі держави, особливо Польща і Угорщина, вмішувалися в ту борбу, попираючи своїх кандидатів. Доперва Стефан Великий поклав тим безпорядкам кінець.

Стефан Великий (1457—1504) був безперечно найславішій з усіх молдавських воєводів. Він також дбав про внутрішній лад і довершив діло почате за Александра Доброго. Крім сего, цілим рядом щасливих воєн і мудрою та хитрою політикою поставив свою державу на вершці могутності і слави. Стефанови пощастило ся освободити Молдавію з під впливу Польщі. Вправді і він, як єго попередники, присягав на вірність польському королеви, однак ошієля зірвав з ним зносини і признав своїм зверхником Угорщину. Колиж в самій Угорщині по смерті короля Матвія почалися безпорядки, заповнив собі молдавський воєвода також і з сего боку цілковиту незалежність.

Особливо в перші роки панованія Стефана випадає цілий ряд воєн. Перш за все з Волощиною, державою наддунайських Волохів. В тій війні придбала Молдавія два важні міста над Чорним морем Кілію і Акерман.*) Також проба угорського короля Матвія, силою

*) Генер належать ті міста до Росії.

Воевода Стефан Великий.

Державна
бібліотека України

підчинити собі молдавське воєводство, покінчила ся неудачно. Донерва грізна небезпека зі сторони Туреччини спонукала Стефана, признати зверхність Матвія за ціну помочи против Турків. І дійсно, завдяки угорським помітним військам відніс воєвода 10. січня 1475. року сьвітлу побіду над Турками, перед котрими дрожала тоді ціла Європа. Вправді в слідуючім році не пощастило си єму і Турки зайшли аж на Буковину та облягли Сучаву, але недовстача поживи і різні недуги принудили їх покинути обологу замку і вернути домів. Нова побіда Стефана над Волощиною спонукала турецького султана Баязита II. до другого походу на Молдавію 1484. р. Знова підсунули ся турецькі полчища аж під Сучаву і спалили місто; Стефан, не могучи найти помочи ні на Угорщині, ні в Польщі, мусів зречи ся новопридбаних городів, Акермана і Кілії, і таким способом стратити здобутки попередних щасливих воєн.

Незабаром удало ся Стефанови поповнити ту невдачу з иньшого боку. Ми бачили, що польські королі були довгий час зверхниками Молдавії і вважали воєводів підвластними собі. Самостійна політика Стефана і єго звязь з Угорщиною, відновлена в 1492. р., викликали ворожнечу зі сторони Польщі і та ждала лише нагоди, щоби покарати „невірного зрадника“.

Нагода найшла ся швидко. За починком і проводом римських пап почав ся в XV. віці в цілій християнській Європі рух против Турків, котрі все більше росли в силу і все більше ставали небезпечні для сусідних держав. Папи накликували королів, монахи і проповідники

завзцвали лицарство і парід по веїх краях до спільного походу на Турків, ворогів цілого Християнства. Сей рух зріє особливо під кінець XV' віка, коли Туреччина стала готувити ся до нападу на Угорщину. Сю обставину вихіснував польскій король Іван Ольбрахт. Під покривкою походу против Турків, зібрав велике військо, перейшов Дністер і завернув до молдавської границі, щоби здобути той край. В вересні 1497. р. перейшло польске військо через Буковину і стало облягати Сучаву. Але польскій король не захопив Молдавії так печайно, як думав; Стефан предвидів грозичу небезпеку і добре укріпив замок в Сучаві та вепів зібрати сильне військо. Цілий місяць тягнула ся облога Сучави, однак безуспішно; Іван Ольбрахт мусів відступити з нічим. Між тим велів Стефан в лісі коло Глібокої, на дорозі, котрою мали Поляки вертати, поробити засіки, поїдтинати дерева і засів ся там зі своїм війском. Не прочуваючи нічого злого, попало польске військо 26. жовтня 1497. року в засідку і тут знищив єго воевода на прах — лише недобитки враз з королем вернули на Чернівці і Снятин домів, гонені на кождім кроці вождами Стефана.*) Память про ту величну побіду переховала ся в околицях Глібокої між народом її до инішого дня,

*) Так прим. Стефанів вожд Бовдур знищив оден відділ польского війска між Чернівцями Шиницями. Розказують, що то відбуло ся в Ленківцях, на місци рішної гуралні при гостинци, де ще до нині високі окопи.

а її Поляки довго тямчили свою неудачу і між ними поветала поговірка :

За короля Ольбрахта
Вигинула шляхта.

Тепер ходило Стефанови о вихіснюване побіди. Він повідомив турецького султана про задуманий похід польського короля на Туреччину, дістав від него помічне військо і літом 1498. р. знищив та ограбив цілу східну Галичину і Поділе. Десятки тисячів бранців, забраних у тім поході, поселив на пустих місцях своєї держави і велів їм управляти землі, що досі лежали облогом ізза браку робочих рук. Колиж по смерти Ольбрахта, его наслідник Олександр замотав ся у війну з московским царем, забрав Стефан ціле Покуте аж по Галич і прилучив до Молдавії. Змаганя угорського короля Володислава, помирити Стефана з Польщею, не повели ся і Покуте остало при Молдавії аж до смерти воєводи.

Короткі промежутки між війнами вихіснював Стефан для скріплення ладу і поправи внутрішних відносин своєї держави. Відповідно до духа сего часу, посвятив головну увагу церковним справам, оснєвував монастирі (в Путиї, Петрівцях (воло Сучави), Сьв. Ілїї і Воронци), будував нові церкви і вінував їх ріжними наданнями. Торговельні договори з сусідніми державами і масове осаджуванє чужих колонїєтів, головно воєнних бранців, на незаселених просторах піднесли фінансову силу і добробут Молдавії і мали великий вплив на материяльній розвії держави.

4. Молдавія переходить під зверхність Туреччини.

Син і наслідник Стефана Великого, Богдан III. (1504—1517), переняв в спадщині по батьковцї спір з Польщею про Покуте. Зразу були вигляди, залагодити ту справу мирно і Богдан зрік ся Покутя, коли єму обіцяли польську королівну Єлисавету за жінку. Але Поляки не додержали умови і Богдан подражненій їхною віроломністю забрав знова Покуте, напав з великим війском галицьку Русь, облягав Львів, спалив Рогатин і Галич і вернув з великою добичею домів. Се викликало мечь Поляків; краківскій воєвода Никола Камеєцький напав 1509. р. Молдавію і спалив між иньшими містами також і Чернівці та побідив Богдана під Хотином. Богдан мусїв зречи ся Покутя, а коли з другого боку угорскій король Володислав підніс свої права на Молдавію, звернув ся до Туреччини о поміч і признав султана своїм зверхником.

Се стало ся 1514. р., тоб-то перед несповна 400 літами. Підчинене Молдавії під зверхність Туреччини мало дуже сумні наслідки. З висоти, до якої видвигнув єго Стефан, почало воєводство швидко спадати і котити ся у пропасть. Султани розпоряжали ся молдавским столом після особистих примх і осаджували на нїм людей нездарних, котрі слїпосповняли їхні прикази. Незабаром діїшло до того, що воєводство віддавали немов на ліцитації тому, хто більше заплатив. Само по собі, не дбали такі воєводи про добро краю і горожан, лише про збільшенє свого майна. Оплати зложені султанови за наданє стола відбирали собі в десятеро від підданих, накладаючи на

них ріжні податки; крім сего треба було платити Туркам даншу, котра що кілька літ ставала більша. Султани, що провадили часто війни і піднимали походи на сусідні держави, вимагали від воевод воєнної помочи, а сусіди, мстячи ся за напади Турків, часто-густо находили Молдавію і палили та нищили все, що під руки попало. Давній добробут унав, міста і села опустіли, торговля і рільництво перевели ся, а населене притиснене ріжними данщинами і закріпощене боярами і монастирями утікало до чужих країв.

Ми не думаємо розказувати тут історії молдавських воеводів, як одні других проганяли з княжого стола, які борби вони зі собою зводили, як рабували монастирі і церкви, підступно вбивали неприхильних і підозрілих бояр — все то маловажне і мало інтєресне. Відкладаючи обговорене внутрішних відносин до слідуєчого розділу, звернемо тут увагу на ті політичні події, котрі для розвою Молдавії мали рішуче значіне, а з окрема на ті, котрі дотикають Буковини і нашого руского народу.

5. Взаємини з Польщею.

Нові обставини надали політиці воеводів зовсім иньший напрям і змінили відносини до сусідних держав. Особливо взаємини з Польщею зазнали основної зміни. Як довго молдавські воеводи признавали зверхність сеї держави, польські королі вважали себе покровителями Молдавії і відносини, поминувши хвилеві непорозуміня, укладали ся тут мирово. Розрив за Стефана Великого і підчинене воеводства під зверхність Туреччини за Богдана III.

сировадили на польско-молдавськiм пограниччю ворожнечу, яка з бiльшими то меншими перервами тревала аж до упадку обох держав. Спiр о Покутє, а вiдтак частi вiйни Туреччини з Польщею безпастанно подавали польським вiйськам нагоду до нападiв на молдавськi землi, при чiм найбільше потерпiла наша Буковина, як крайi граничнийi вiд Польщi.

Вже оден з перших воєводiв турецької доби, П е т р о Р а р е ш (1527—1546), пiднiє знова претенсiї Стефана В. i Богдана на Покутє, але побiджений пiд О б е р т и н о м^{*)} 22-го серпня 1531. р. мусiв вертати з пiчним домiв. Зараз слiдуючого року напали польськi вiйська Буковину i спалили Чернiвцi та сусiднi села. Новий напад Рареша на Покутє в 1535. року побiльшив лише ворожнечу мiж обома державами i не принiє для Молдавії пiякого хiсна. Наразивши собi сусiдiв, мусiв воєвода здати ся цiлковито на ласку-неласку султана, котрий, користаючи з сего, ограбив Сучаву (1538. р.) i пiднiє данщину на 12.000 дукатiв рiчно.

Наслiдники Петра Рареша вже не пробували вiдбирати утраченого Покутє, а що Польща занята була через довгi лiта вiйнами з иньшими сусiдами, мала Молдавія около 150 лiт з того боку спокiї. На той час припадає перенесенє молдавсьької столицi з Сучави до дальше на полудни положеного мiста Яс 1564 року. Вiд тепер Буковина перестала бути осередком держави, а Сучава почала щораз бiльше хилити ся до упадку. В послiднi де-

^{*)} Мiсточко на Покутю.

сятки XVII. ст. прийшло до нової ворожнечі наслідком турецько-польської війни. Молдавія, як країї підвластній султанови, мусіла брати участь в тій війні і терпіти часті напади і спустошення. Польські війська держали через три роки (1673—1675) С у ч а в у в своїх руках, а коли мусіли уступати, спалили се місто цілком. Кілька літ пізнійше підняв польський король Іван Собіський великий похід на Молдавію; загорнув С у ч а в у, забрав відсіля моцї сьв. І в а н а Н о в і, осадив Я с и і дійшов аж до Д у н а ю. Вертаючи, полишив по всіх важнійших місцях польські війська, щоби держали укріплення в своїх руках. Туреччина не могла боронити Молдавії, бо мусіла рівночасно провадити тяжку війну з німецьким цїсарем Леопольдом, в якій потерпіла великі невдачі і стратила свої посїлости на Угорщині. Аж коли султан заключив з Леопольдом мир в К а р л о в и ц я х* (1699. року), уступили польські війська з Молдавії. Коло Волоки показують ще тепер к е р н и ц ю С о б і с к о г о.

6. Зносини з Русію. а) Культурно-церковні.

До польської держави належали в ту добу, як знаємо, всі рускі землі: галицька Русь, Волинь і Україна. Хоча утворене окремої молдавської держави розірвало політичну звязь земель між Карнатами і середнім Дністром з прочою Русію — всеж таки вваємши між тими обома частинами, між польською і молдавською Русію були доволі живі. Не лише тубильне, руске населене Молдавії, але й прихожі Волохи попали під культурний (просьві-

Оселя в полудневій Угорщині.

тній) вплив Русн. Руска мова стала урядовою мовою на дворі воєвод, нею писали і говорили молдавські бояри і духовенство. Всю висшу освіту брали вони з Русн, з котрою лучила їх єдність віри, бо Волохи так як Русни визнавали православну віру, між тим коли інші сусіди, Поляки і Мадяри, були католиками.

Тому що галицько-руські князі володіли східним Покарпатем аж до Дунаю, вважали ся галицькі метрополіти довго ще по унадку галицької держави церковними зверхниками цілої Молдавії. Переговори воєводи Саса з папою і основанє латинського єпископства в Сереті мало мабути на меті, освободити Молдавію від впливу руского духовенства. Однак ся проба не вдала ся і галицькій метрополит Антін висвятив навіть двох православних єпископів для Молдавії: Йосифа і Мелетія. Сей став тревав аж до часів воєводи Александра; аж він установив окрему метрополію в Сучаві і увільнив тим робом свої землі із церковної залежності від Галича. Однак се не перервало тісних звязий з Русню. Довгі часи ще брала Молдавія своє духовенство з Русн, бо не мала у себе достаточного числа людий охочих до сего стану, ані відповідних шкіл до їхнього виобрання. Також уживали ся при богослуженю церковні книги спроваджені з Русн. А коли часи змінили ся і Польща почала на руских землях переслідувати православну віру і силою вводити католицизм та унію, відвдвчують ся молдавські воєводи за ті добра, які

Король Данило.

Державна
бібліотека України

Петро Могила, український митрополит.

Державна
бібліотека України

зазнали від Руси, та стають оборонцями православія не лише в себе дома, але й на руских землях польської держави. Старанєм і грошами молдавських воєводів поставили Русини у Львові величаву церкву Успенія Пресв. Богородиці (1591.—1629. р.), яку ще й до нині зовуть „волоською церквою“. А потомок багатой і знатной родини Могилів, що володіла довший час на молдавськїм воєводськїм столї, відограв на Руси ролю найвизнатнїйшого просвїтителя і діяча. Сим мужем був Петро Могила. Утїкаючи перед Турками з Молдавії поїхав в Париж, головне місто Франції, і там набрав ся великої освїти. Відтак приїшов на Русь і постриг ся в черці в печерськїм монастири в Києві. Велика вченість і ревність коло оборони православної віри і руского народу перед нахабністю польського духовенства і шляхти з'єднали єму в короткїм часї славу на Руси і в 1632. р. вибрали єго рускі вельможі, духовенство і козаки київськїм митрополитом. Він дбав про освїту духовенства і народу, закладав різні школи, давню братську школу в Києві переробив на найвищу школу або академію і був найвизнатнїйшим руским писателем сего часу.

б) Зносини політичні. Козаки.

Поруч із сими церковно-культурними взаєминами, які вязали Молдавію з Руссю, були між тими обома краями ще й політичні зносини, що часто мали значний вплив на судьбу воєводства. Правда, Русь не була вже тоді окремим політичним тілом, не становила окремої держави; однак на східних степах

України витворила ся боева організація, воєнне товариство, що мало метою боронити рідний край від ворогів, головню Татарів. Се були Козаки, люди вольні, що не журили ся польскою зверхністю і поводили ся після своєї впадоби. З тими козаками треба нам близше познакомити ся.

Коли молдавські господарі і литовські князі загорнули рускі землі добуті Батием в половині XIII. в., подали ся Татари над береги Чорного моря і жили там довгий час мирно, займаючи ся випасом худоби. Однак з приходом Турків змінили ся відносини. Султани підчинили собі татарські орди і заохочували їх до набігів на сусідні краї. Від тих набігів найбільше потерпіли рускі землі, бо найблизше межували з татарськими. Дикі орди спадали несподівано на села і міста, палили і грабували майно, а людей убивали або забирали з собою в неволю та перепродували Туркам. Польща, до якої належала тоді Русь, не спромогла ся на ніяку оборону від тих хижаків, селяни і міщани мусіли покидати свої оселі і утікали на захід і північ — ціла Україна від середного Дністра аж по Київ опустіла, стала глухим степом, куда мало хто важив ся запускати. Бачучи, що від польських королів не діжде ся помочи, почав руский цар дбати про оборону від Татар. Відважні і завзяті парубки, утікаючи перед паньским гнетом і визиском, поселяли ся у степу і жили там, полюючи на диких звірів та ловлячи рибу. Там тримали ся гуртом і вибирали з поміж себе одного своїм провідником, начальником і звали его „о т а м а н о м“. При

Hanad Tamapis.

Державна
бібліотека України

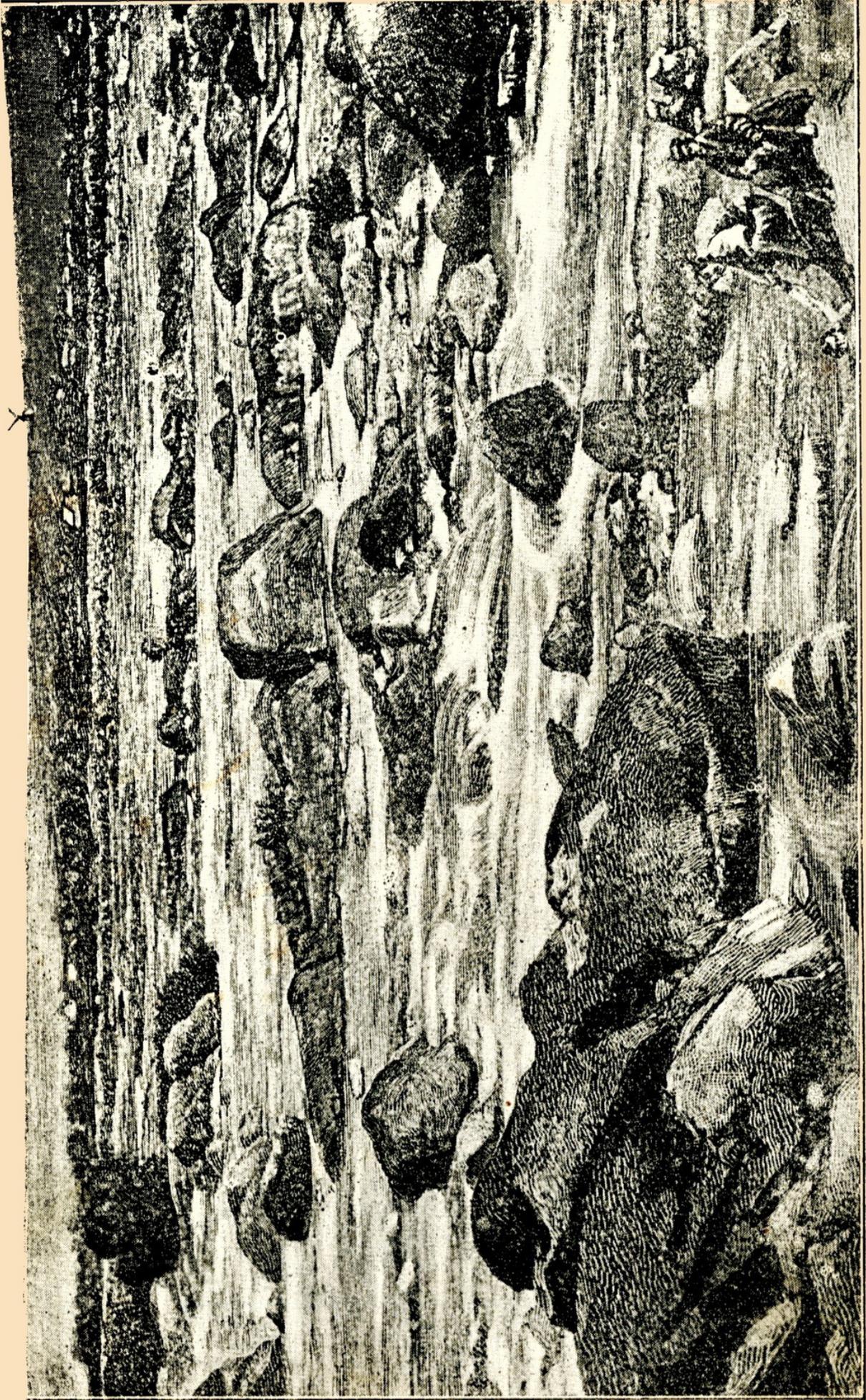
тім стежили за татарами і коли стрінули де меньшу ватагу, нападали на неї та відбирали зрабоване майно і невільників. Отсі відважні люди звали ся „**к о з а к а м и**“.

З часом ставало козаків що-раз більше. Польскі панн, загарбавши рускі землі, повернули свободних селян в крепаків-невільників і змушували їх до тяжких робіт і великих данн; при тім знущали ся і переслідували православну віру, силуючи підданих до католицизма і унії. Тому багато селян воліло покинути свої загороди і утікати в степ, чим терпіти таку неволю; вони приставали до козаків. Головна частина козаків поселила ся на островах ріки Дніпра, понизше того місця, де Дніпро творить пороги (водопади); — тому їх назвали „**з а п о р о ж е к и м и** козаками“. Головну свою оселю, остров **Т о м а к і в к у**, вони укріпили ровами і валами з засеїками (частоколами) і назвали „**С і ч и ю**“.

Такі то були козаки. А що головною їхною метою була борба з Татарами і Турками, то часто заганяли ся вони й на Молдавію, як землю підвластну Туреччині. Вже один із перших козацких отаманів, **Д м и т р о** **В и ш н е в е ц к и й**, хотів відобрати у султана Молдавію і Волоцину і сам засісти на воєводскім столі. Але се не повело ся; Турки спіймали єго зрадою і повісили на залізнім гаку в Царгороді. Рускій нарід звеличав героя у своїх піснях під іменем козака **Б а й д а**.

Коли число козаків збільшило ся і вони зросли в силу, коли постійними борбами з Татарами вправили ся у воєннім ділі, поду-

мали вони про оборону її против другого, не менше докучливого ворога — польських панів. Ми згадували вже, як то польські пани примучували руских мужиків і переслідували православу віру. Борба козаків против Польщі почала ся з того, що ватаги козаків появляли ся на землях панів, до них приставали місцеві мужики і міщани і разом нападали та грабили панські двори. Перші такі рухи придушувало польське військо скоро і без великого труду, головних винуватків карано жорстокою смертю, а пани з мести ще більше знущали ся над бідним народом. Але се побільшало лише взаїмне ворогованє; в останніх роках XVI. віку вибухло пове, більше вже поветанє против Польщі, що захопило дуже широкі круги селянства на Україні і Волини, під проводом козака **Н а л и в а й к а** і запорожського отамана **Л о б о д и**. Той Лобода ходив року 1593. на землі над долиниим Дунаєм і поналив багато волоских осель. Тоді козаки вже стали звістні в цілій Європі німецькій цісар Рудольф II. і римській папа Клим VIII. закликають Запорожців на поміч против Турків. А що молдавський воєвода **А р о н** не хотів прилучити ся до спілки з козаками, напав Наливайко Молдавію, здобув місто **Т е г і н ь** і забрав чимало люда в неволю; але з поворотом, при переправі через Дністер, захопив его воєвода і перебив козаків. Щоби піметити тоту невдачу, зібрали ся Наливайко і Лобода в жовтні 1594. року у повній похід на Молдавію. Перейшли Дністер коло **С о р о к и** і звели битву з Ароном коло **С у ч а в и**. Побіджений воєвода утік на Волоцину, а козаки спалили его столицю **Яси**,

Дніпрові породи.

Державна
бібліотека України

пограбували околицю і не гаючись, вернули на Україну. Сеї козацької похід принудив Арона пристати до козаків і німецького цїсаря против Турків і Татар. Тепер вже Наливайко поспішив єму з помочю, а відтак воює два місяці против Турків в Семігороді в купі з цїсарським військом. Так то вже у початках своєї діяльности стояло українське козацтво у частих зносинах з Молдавією і мало великій вплив на судьбу сеї держави.

Однак такій зрієт сили і значіння козаків був Польщі не на руку, і як лише Наливайко вернув на Україну, вислано против него велике військо. Наливайкови прийшов на підмогу Лобода — та у них обох не пайшло ся великих сил. Щоби збутися небезпеки, вони подали ся на південь, у степи. Тут на урочищу Соляниц біля Лубень заскочило їх польське військо і примусило козаків здати ся. Наливайка і Лободу покарали смертю, над Україною завис ще тяжшій гнет, чим перед тим.

А всеж таки ті невдачі не приборкали України, не забрили у серци народу бажання красшого життя і волі. І по смерти Наливайка часто, що раз частїйше зривали ся козаки до борби з гнобителями. І все нещасливо, і все без успіху, викликаючи лише що раз то більшій гнет, що раз то більші жорстокости зі сторони Поляків. Але чим більшій ставав гнет, тим більше ставало число невдоволених, тим більше завзята накипало в серцях кренаків і козаків. Численні невдачі навчили їх, що одна ватага, один округ не ветоїть ся против сили панів; що треба, щоби цілий народ, всі

козаки і всі крепаки зірвали ся разом до борби против гнобителів і кровопійців.

І в половині XVII. віку настала велика хвиля. Під проводом гетьмана Богдана Хмельницького підняла ся ціла Україна до борби за волю і віру (1648. р.). В кількох великих битвах розбили козаки польські війська і самого польського короля трохи не забрали в полон. Пани, жиди і католицькі ксьондзи (попи) мусіли покидати рускі землі і спасати ся утечою. Побіджена Польща мусіла заключити з Хмельницьким славну зборівську умову*), в якій признала козакам і цілій Україні повну свободу віри і самоуправу; польським військам не вільно було стояти на Україні, а всі урядники на руских землях мусіли бути православної віри.

Однак зборівська умова не вдоволила нікого. Вона не давала Русинам повної незалежності від Польщі і не постановляла ніякої зміни в долі крепаків-селян, котрі тільки крові проляли в тій борбі за свободу. З другого боку Поляки вважали ту умову за вимушену конечністю і польський соїм не хотів її затвердити. Прийшло до нової війни, в котрій Хмельницький програв битву під Берестечком**) 30. червня 1651. р.

Так стояли справи, коли Хмельницький звернув свої очі на Молдавію. Тут володів саме в ту пору мотутний і дуже багатий воєвода Василь Лукул. Він мав дві дочки; старша вже була віддана за литов-

*) В Зборіві коло Золочева, у східній Галичині.

**) На російській Волини, недалеко від півн.-східн. границі Галичини.

Богдан Хмельницкий.

Державна
бібліотека України

ского пана Радзівіла, а молодшу, Локсандру, став Хмельницький сватати для свого сина Тимоша. Посвоячивши ся з богатим Лупулом, думав гетьман дістати від него грошиї на дальше веденє війни, а в разї дальших невдач, забезпечити синові княжїї стіл на Молдавії. Але старий Лупул не дуже поохочував віддавати дочку за гетманьского сина і старав ся всілякими хитроцями від сего викрутити ся. Він обіцював Тимошеви Локсандру, але відволікав свадьбу, а рівночасно зносив ся з Поляками і просив їх о поміч. Хмельницький палягав на воєводу що раз різкїйше і грозив вислати сина зі сто тисяч сватів; в кінци вислав козаків і Татар на Молдавію, котрі спалили Сорокки, граничне місто на Дністрі, а відтак здобули і спалили столицю воєводи, Яси. В тім скрутїім положеню обіцяв Лупул віддати свою дочку і назначив весіле за рік, але коли небезпека минула, почав знова крутити і зносити ся з Поляками. Тодї писав старий гетьман: „Посватаїї, господарю, свою доню за мого сина Тимоша і буде тобі добре; а не віддаш, то зітру і зімну і останку твого не лишить ся і прах твоїй вихром розмечу в повітрію“. Коли знетерпелливенїї хитроцями Лупула вислав нове військо на него, заступило польське військо під проводом Калниовского козакам дорогу. 1-го червня 1652. р. прийшло під Батогом, на березї Вога, до кровавої битви, в котрій козаки на прах розбили Поляків. Тепер не пора вже була на дальші крутїїства. Воєвода радне-рад віддав Тимошеви дочку і в Ясах відправлено гучне весіле. На весілю обіцював

Тиміш відкуштувати у султана Волощину, прогнати з Семигорода Ракоція і таким робом оспувати на східнім Покарпатю сильну волоско-руську державу. Але судьба інакше хотіла. Ракоцій швидко дізнав ся про наміри Тимоша і звязав ся з воєводою Волощини, Басарабою. Молдавські бояри її собі не дуже раді були з панованя Дупула, збунтували ся против него і окликали воєводою Стефана Гергицу. Дупул ледви з житєм утік за границю, а Тимош з жінкою і тецею замкнув ся в Сучаві і боронив ся в замку, котрого розвалини ще її досі остали. Тут обступили єго війська Ракоція, збунтовані Молдавани і польські ватаги. Козаки відбивали ся від ворогів незвичайно хоробро, набігали часто на їхній табор і робили їм великі шкоди. Аж ось прибуло нове польське військо на підмогу ворогам у козаків не ставало вже хліба і води було мало, бо Поляки забили водопроводи з ріки, а поміч від старого гетьмана не надходила. Одного разу проходжував ся Тимош серед козацького табору, коли від ворогів пав печайно вистріл; арматна куля ударила в віз, розірвала єго на шматки, а відломки воза убили Тимоша. Тепер нічого було козакам дальше діяти в Сучаві, вони забрали тіло Хмельниченка і відійшли на Україну. Молдавією заволодів Стефан.

Так покінчили ся заходи Хмельницького на Молдавії, а заразом послідня проба козаків придбати собі свої край. Смерть улюбленого єсна дуже прибила старого гетьмана. Він зневірив ся в свої сили, а нехотячи здавати України на ласку Поляків, піддав ся москов-

скому цареві. На перяславській*) раді 9. січня 1654. признали козаки царя Микхаїла своїм зверхником, а сей надав Україні самоуправу під начальством гетьмана і обіцяв її боронити від Польщі. З сего вивязала ся війна між Москвою (Росією) і Польщею, негра покінчила ся поділом України: землі по лівім боці Дніпра wraz з Кієвом приїшли під управу царя, правобічна Україна остала при Польщі.

Незабаром показало ся, що її московскі царі не лишні зверхники від Польщі. Призначу на перяславській раді самоуправу України почали що раз більше обмежувати. На Україну насилали московскі війська і московских урядників, козацкі свободи обмежували що раз більше в кінці дійшло до того, що козаків уживали до публичних робіт, мовби яких невільників. На Україні почало знова зростати невдоволенє. Коли в р. 1700. шведскій король Карло XII. почав війну з царем Петром, козаки під проводом гетьмана Івана Мазепи получили ся з Шведами, надіючись таким робом вибороти собі свободу. Та не сповнила ся надія; цар Петро відніс велику побіду в битві під Полтавою**) 27. червня 1709. року, а Карло та Мазепа мусіли втікати в Туреччину. При тій нагоді явили ся російскі війська перший раз на буковинській землі і звели з утікаючими шведскими військами під горою Цецин, коло Чернівців, горячій бій. Шведскі війська остали на Молдавії аж до року 1714. і дали ся мешканцям

*) В Перяслазі коло Києва.

**) На полудневий схід від Києва.

добре в знаки. Вони грабили і забирали все, що під руки попало, а скарги воєводи перед Карлом XII. не мали ніякого успіху. Доперва коли султан А х м е т III. наказав Карлови XII. забирати ся з Туреччини, прогнано і шведське військо з Чернівців.

7. Вплив Росії і Австрії.

Від сеї пори, тобто в XVIII. віці, починають дві нові держави вмішувати ся в молдавські справи: Р о с и я, котра загортаючи побережа Чорного моря, входить тепер часто у війни з Туреччиною і А в с т р и я, котра по карловицкім мирі забрала Семигород і стала безпосереднім сусідом воєводства. З нагоди нової австрійсько-турецької війни явили ся в зимі з 1716. на 1717. р. австрійські війська на Буковині і через Кімполонг та Сучаву посунули ся аж під Яси; з пімети за се, напав воєвода М и х а й л о Р а к о в и ц я Семигород. На памятку сих подій поставив він кам'яний стовп коло Вами, котрий тепер зовуть „татарським стовпом“. В російсько-турецькій війні 1739. року загорнув російський генерал М і н і х Буковину і Молдавію по Яси і казав боярам та духовельству складати присягу вірности цареві. Всеж таки не судило ся Буковині попасти під царську кормигу; по білгородскім мирі мусіла Росія уступати з забраного краю, котрий в 35 літ пізнійше перейшов під зверхність австрійської держави.

Внутрішній устрій.

1. Воевода. Шляхта. Урядники.

На чолі молдавської держави стояли воєводи, що звали себе також „господарями землі молдавської“. Ми бачили, що на Русі князями могли бути лише члени роду Руриковичів, в нашій, австрійській державі можуть бути цісарями лише члени роду Габсбургів; такого одиноко управленого роду на Молдавії не було і уряд воєводи був доступний для всякого. Найдовше, бо коло 200 літ, удержала ся при власті родина Мушатів, котра видала найславнійших воєводів; коли сей рід вимер (1582. р.), переходив молдавський стіл з рук до рук, бо турецькі султани саджали на нїм того, хто зумів лїпше оплатити ся. Таким чином ставали воєводами її люди низького походження, а часто також чужі зайїди, головню Греки. А й перед тим, за володїня Мушатів не було усталено, хто з родини по смерті воєводи має бути вго наслідником; через се приходило часто до воєн о воєводський стіл.

В Молдавії, як впрочім у всіх державах середних віків, не було розділу між приватним майном воєводи і майном держави. Цїлий край, а особливо вся незаселена земля вважала ся власністю воєводи. Так як ґазда управляє

свою землю при помочи слуг, так воєвода правив краєм при помочи своїх двірських слуг-урядників, котрі були zarazом урядниками держави: число окремих не-двірських урядів було дуже невеличне. З поміж урядників були найважніші: великий двірник, найвищий судья, котрий по меньших округах поставляв звичайних судіїв-дворників; льотет, канцлер держави, був начальником надворної канцелярії воєводи; паркалаб, командант оборонних замків і намістник воєводи; снатар, головний вожд війська; вистярмав надзір над доходами і розходами воєводи і держави і сповняв уряд похожий на теперішнього міністра фінансів. Крім сих були ще підчаші, стольники, комиси, писарі і др.

У винагороду за справованє уряду, за віддану услугу або за хоробрість у війні надавав воєвода своїм слугам і взагалі особам, що близько него жили, великі кусні пустої, незаселеної землі, часом також готові вже оселі. Земля цінила ся тоді мало, бо бракувало робочих рук до управл. Наділені землею мужі прикликали осадників або поселяли на ній невільників полонених у війні і таким робом управляли землею.

З посідачів більших областей землі і з урядників воєводи витворила ся вища шляхта, що звали ся так само як і на давній Русі: боярами. Не всі бояри були рівно багаті і могучі; вже в найдавніших грамотах згадує ся про боярів „великих“ і „малих“. Пізнійше розрізняли три роди шляхти, котрі на Буковині звали ся: боярами, масілями

і р у н т а ш а м и ; до шляхти причисляли також р е з е ш і в, однак Каптемір*) зове їх свободними мужиками. Між шляхтою і мужиками не було ніколи так різкої границі, як прим. в Польщі. Так як воєводою міг бути хто будь, хочби її низького роду, так і шляхтичом-боярином міг стати мужик, навіть невільник через службу на дворі воєводи.

Вщеші двірські урядники творили разом при бічн у раду воєводи. Та прибічна рада була найвищим урядом в Молдавії; її радився воєвода у всіх важнійших справах, вона наглядала заряд держави і судівництво. Для лекшої управи і ліншого ладу поділено Молдавію на округи (сінут), з котрих на теперішню Буковину випадало два: черновецький і сучавський. Начальник черновецького округу мав звичайно титул старости, начальником сучавського округу був паркалаб (командант замку), так як Сучава була укріплена. До помочи начальників округів стояли льоготети (писарі) і судові слуги, між котрими важне місце займали ватаги. Округи ділили ся на околицями і містечками на чолі, а начальниками громад були двірники, котрим помагали ватагани. Всі ті урядники не мали сталої платні, лише доставали певну часть зібраних ними податків та дарунки від населеня. Се подавало нагоду до різних надужить і підкупства, тим більше, що деякі уряди пабувано дорогою купна і такий урядник старав ся в як найкоротшім часі

*) Воевода з часів шведської війни (початок XVIII. віку) в своїй описи Молдавії.

відбити собі ціну купна з як найбільшим зарібком.

2. Міста. Торговля і промисл.

Як у всіх краях в ту пору, мали й молдавські міста свою самоуправу, тоб-то міщани завідували справами свого міста самі, хоча й під надзором воєводських урядників. Таких міст було тоді на Буковині лише три: Чернівці, Серет і Сучава. Їхна самоуправа була зладжена на взір німецьких міст, подібно як се діяло ся в Польщі і на Русі. Міщани вибирали з поміж себе мійську раду, тоб-то 6 або 12 паргарів (з німецького Bürger), котрі враз зі своїм начальником, шолтузом (з німецького Schulze), заряджували громадским майном, стягали податки і мали в своїх руках мійське судівництво. Вже самі назви урядників, а відтак ще й то, що мійські грамоти писані переважно в німецькій мові, вказують на значний вплив Німців в тих містах. Були се переважно купці і ремісники, що находили на Буковину з Угорщини і Семигороду ще від XIV. віку.

Як звичайно, головним занятєм міщан була торговля і промисл. Про розвій торгівлі дбали воєводи, стараючи ся в торговельних договорах з сусідними державами, особливо з Польщею і Угорщиною, ввєднати для своїх купців ріжні права і полекші. Всеж таки в ті часи була торговля більше утруднена, як тепер і то не лише із-за браку добрих доріг але й із-за високих оплат. Коли тепер який заграничний купець посилає свої товари на продаж, то платить лише на границі держави певну

оплату т. зв. цло; в Молдавії і взагалі у всіх давних державах треба було платити оплату за товари в кождім місті, через які купці переїздили по дорозі. Осередком торгівлі була Сучава, де сходили ся торговельні шляхи зі всіх сторін. Найважнійші були: зі Львова через Снятин, Чернівці і Серет; з Поділля через Камінець і Хотин; з України через Тегинь або через Білгород і Яси; з Семигороду через Бистрицю і Ваму; сей послідний шлях був недоступний для возів, тому товари ладували на коний. Особливо оживлений був торговельний рух з Польщею через Львів. Львівські купці привозили всілякі вироби, головно сукно, а купували на Буковині воли і вівці; семигородські купці привозили срібло і віск, татарські шовк, перець, кадило, цитрини і иньші полудневі овочі. Торговлею займали ся здебільша Німці і Вірмени — пізнійше й Жиди. Розцвіт торгівлі причинив ся дуже до розвою міст, а особливо користала з сего Сучава, яка на початку XVI-го віку мала 2000 домів, тоб-то о 600 більше чим тепер.

Такий стан тревав лише до половини XVI. в. Як всюди, так і на торгівлі відбив ся погубно вплив турецької зверхности над Молдавією. Поставлені Турками воеводи не дбали о добро краю і нищили купців високими оплатами. Деякі переслідували Вірмен ізза їхної віри і принудили їх, пересилити ся до Львова і Станіславова. Воевода Петро Кулявий прогнав Жидів зі свого краю в 1579 році. Про направу доріг і мостів ніхто не дбав; користуючи ся загальними безпорядками, творили ся цілі ватаги розбишаків, які нападали

і грабили кунців в дорозі, особливо в переїзді через ліси. Через се під кінець молдавської доби зникла торгівля майже цілком, а з нею і добробут міщан. При переході Буковини під Австрію находили ся міста в цілковитім безладі і упадку.

Промисел не дійшов на Буковині і взагалі в Молдавії ніколи до більшого розвою. Се слідно хочби з сего, що всі важніші вироби спроваджували кунці з чужих країв; навіть прикраси до церков, срібну і золоту посуду, гарніші тканини, давали до виробу заграничним майстрам. Ковальством і котлярством занимали ся вже тоді Цигани. З промислових закладів згадують ся лише млини.

3. Свобідні мужики. Кріпаки. Раби.

Велика маса селян-рільників ділила ся на три верстви, три степені: **с в о б і д н и х м у ж и к і в**, **к р і п а к і в** і **н е в і л ь н и к і в - р а б і в**. С в о б і д н и м и мужиками вважали ся ті хлібороби, що сиділи на землі воєводи і не підлягали ніякому иньшому панови. Через часті роздачі воєводських земель між боярів і монастирі дуже зменьшило число свободних мужиків. При кінці молдавської держави були свободними лише резеші і мужики в кімпюльонґській околі.

Р е з е ш і були потомками тих осадників, котрі від віків сиділи на своїм ґрунті, на землях ще не розданих воєводою. Вони тримали ся гуртом і заселявали більші села. Сама назва резеш (від латинського heres дідич) означає хлібороба на дідичнім ґрунті. Більшими масами сиділи свободні мужики

в кімпольонгскім околі; з огляду на то, що вони займали граничну полосу і жили в мало доступних горах, надали їм воєводи деякі вземкові права, звільнюючи їх від деяких податків і митових та цлових оплат. Так як вони жили в околицях мало придатних під управу землі, головним їхнім зайняттям був випас худоби на просторих полонинах. Через се могли они без великого труду переселювати ся з місця на місце, і коли деякі воєводи наклали їм більші тягарі, вони переносили ся на польський або угорський бік.

Всеж таки число свободних мужиків було мале в прирівнаню до загалу мужиків-хліборобів, котрі були підданими. У підданьство попали всі осадники тих земель, які воєводи роздали боярам і монастирям; підданими ставали також мешканці сусідних держав, котрих у війнах забрано в полон і оселено на Молдавії, як земельних робітників. Найбільше таких полонених забирали з Покутя і Поділя і вони значно скріпили руський елемент на Буковині. Часто на поклик боярів і монастирів приходили добровільно нові поселенці з чужих країв: їм надавано до якогось часу певні свободи, (від сего звали ся ті оселі слободами або слободзіями) але лише на якийсь короткий час; по впливі сего часу вони ставали звичайними підданими. В кінці понадало у підданьство також багато збіднілих резешів.

Піддані були обовязані даром робити на ґрунтах свого пана і платити єму чинш. Число робочих днів і висота чиншу не були точно означені і укладали ся відповідно до місцевих звичаїв або її окремих умов. З поодиноких

умов і постанов воєводів слідно, що вимоги панів в прирівнанню до відносин прим. в сусідній Польщі не були надто великі. Звичайно були піддані обов'язані робити свому панови 12 днів в році, пішо або й кіньми, та давати десятю часть збіжа, яке зібрали на своїх полях. Піддані не вважали ся повними посідачами землі відданої їм під управу, не могли продати ані ділити свого ґрунту. Пан мав право переселити підданого з одного місця на друге, міг продати землю, на якій сидів підданий, другому і тоді переходив той підданий під власть пана, котрий купив землю. Мужики були приковані до свого ґаздівства і не сміли єго самовільно покидати; коли такого утікача зловили, карали єго тілесно і силою приводили на давне місце. По при десятину панови, мусіли піддані платити ще податки воєводі і брати участь в публичних роботах. Через се не легко їм жило ся; а всеж таки доля їх була без порівнання лїпша, як в Польщі — тому не було на Молдавії мужицких бунтів, як козацкі війни на Україні, тому з пограничних околиць Покутя і Поділя гурмами втікали кріпаки на Буковину, шукаючи тут захисту перед польськими панами.

Через се, що не було точних постанов про обов'язки підданих зглядом пана, приходило часто до суперечок і спорів між властителями великих просторів землі і їхними мужиками. Ті спори припуджували воєводів до видавання постанов, які близше означували права і обов'язки панів зглядом підданих. Взагалі старали ся воєводи боронити мужиків від визиску, цїнуючи в них головну силу

і підвалину своєї держави. Постановою з 6-го цвітня 1749. року признав воєвода К о н с т. М а в р о к о р д а т підданих особисто свободними. Від тепер могли мужики покидати свої оселі і переселяти ся на друге, догідніише місце і се було найвлучнійшим оружїєм против визиску лихих панів. Для усуненя всяких надужитъ з боку панів видав воєвода Г і к а 1-го січня 1766 р. з о л о т у г р а м о т у, в якій постановив, що всякий мужик підданий, на чїї би землі він сидів, має робити панови лише 12 днів на рік і платити десятину плодів. Замітити треба, що під той час піддані всусідній Польщі, отже й в теперішній Галичині, мусїли робити панови 52 до 156 днів паньщини в рік. Таким робом Молдавія, мимо некористних обставин і турецького гнету, прилучила ся до великого поступового руху, який проявив ся в тодішній Європі і випередила в поправі долї мужиків не лише сусїдну Польщу але й Австрію.

Властивими крїпаками-невільниками були лише Цыгани і Татари. Вони становили цілковиту власність свого пана; пан міг їх продати, дарувати другому, взагалї орудувати ними після вподоби. Крїпаків-цыган уживали звичайно до домашної обслуги або як ремісників-ковалїв. Вони не платили воєводі ніяких податків і е ноносили ніяких публичних тягарів, щоби бояри і монастирі могли з них мати тим більший хосен; все то, що мали би вони платити воєводі, йшло до кишені боярів і духовенства. Пан мав також виключне право судити своїх крїпаків, — лише коли ходило о убійство або кражу, підлягали вони воєводському судови.

Головним зайняттям сільського населення був випас худоби і рільництво. Особливо винас рогатого скота і овець становив підвалину сільського газдівства: коні, воли, вівці, скіри, вовну, сир вивозили у великій кількості за границю, особливо до Польщі. Рільництво находило ся на низькій степені розвою; кожній управляв лише кусень поля коло хати, щоби покрити свої щоденні потреби. Величезні простори землі були покриті лісом. Про лісове газдівство не було й бесіди: мужики виналювали великі простори ліса, щоби придбати місця на пасовище. Взагалі земля цїнила ся в ті часи дуже низько і за 30 до 50 угорських дукатів можна було купити ціле село.

4. Судівництво. Податки.

На поли судівництва передержав ся в Молдавії середновічний лад аж до прилученя Буковини до Австрії. Кожній стан мав окремих судіїв і окремі суди. Для підданих мужиків був першим судією двірник, для шляхти, боярів і резешів, староста або ієсправник, для духовенства єпископ. Від рішення тих судів можна було внести відклик (рекуре) до воєводи, котрий рішав справу при співучасті ради бояр: але такий відклик був дуже небезпечний, бо програючий не лише мусів платити подвійні кошта, але й поносив тілесну кару. По судах діяли ся великі надужиття, підкупства, навіть у воєводскім суді, були річно зовсім звичайною. До того самі воєводи не дуже то берегли справедливости і часто кривдили своїх підданих. Так прим. хотів воєвода Стефан в 1551. році забрати

собі насильно село Кучурів великої, власність монастиря Путни, і монахи мусіли окупути ся великою сумою грошей. Як певне було посіданє в ті часи, відко хочби її з сего, що бояри і монастирі просили кожного нового воєводу о потвердженє своєї власности.

Власність і обезпека житя були в Молдавії загрожені ще її з иньшого боку. Наслідком частих воєн, нападів сусідних держав, а також внутрішних междусобиць, особливо за часів турецької зверхности, витворило ся розбіш а ц т в о. Головним прибіжником розбішників були просторі ліси; в тих-то лісах вони засідали ся на переїзджачючих кушців і наадали на сусідні оселі. Найбільше нараженій на їхні напади був пограничний пояс від Польщі, тоб-то західна і північна Буковина. Особливо вєлавили ся розбішничі ватаги під проводом ватажка Дітши, що в другій половині XVII. віку газдував в околицях Чернівців і Хотина.

Так само неупорядковані, а також нерівно розділені були податки і різні оплати, які населенє платило воєводі. Податки були дуже різнородні і мали різне призначенє. На удержанє воєводського двора йшли доходи з міст, мита і десятина з овець, свиній і пчіл. Крім сего були найрізнородніші податки під ріжними назвами (справничє, дворничє велике, дворничє малє і т. п.), що йшли на удержанє поодинових урядників і духовенства. Всі ті податки тяжіли головно на низших веретвах населеня, на селянах і міщанах, бо бояри були звільнені від найважніших оплат, прим. від десятини. Від часів Богдана III., коли Молдавія перейшла під зверхність Туреччини,

мусіла платити султанам річну д а н и н у. Ся данина була зразу невеличка і виносила 4000 дукатів, але султани підвищали її при всякій нагоді, так що у XVIII. в. зросла в десятеро. Само по собі, не платили сего воеводи із своєї каси, а мусіло складати ся на се населене держави. Але й при тім був несправедливий поділ, бо бояри, монахи і урядники, отже найбагатші люди, не платили нічого, а весь тягар данини лежав на резешах і мужиках.

5. Церковний лад. Освіта.

Руске і волоске населене Молдавії визнавало грецку православну віру. Тому що первістно Буковина і ціла Молдавія належали до галицко-руської держави, підлягали ті землі галицкому митрополитови і стаи сей удержав ся й по витвореню окремої молдавської держави. Незабаром однак почали ся непорозуміння і замішаня. Молдавські воеводи не радо гляділи на зависимість своєї церкви від заграничного владики і оден з них, Ляцко, хотів навіть впровадити католицизм; иньші знова, як прим. Корятович, поставляли єпископів, не дбаючи о потверджене галицкого митрополита. З другого знова боку царгородскі патріярхи стали собі-ж насилати єпископів на Молдавію. Се спонукало воеводу Александра Доброго поставити, за згодою патріярха, сучавського єпископа Йосифа митрополитом Молдавії (1401. р.). Осідком молдавських митрополитів була Сучава; доперва коли по перенесеню столиці краю до Яспочала Сучава упадати, перенесли й митрополити свою рези-

денцію до нової столиці (1630. року). Рівночасно з утворенням митрополії оснував Александер єпископство в Радівцях, до котрого приділив цілу теперішню Буковину з вивімкою сучавського округа і монастирів, котрі належали до сучавського, пізнійше яського митрополита.

Відносини серед православного духовенства були дуже сумні. Коли єпископи і наставники монастирів мали великі доходи і вели веселе і безжурне життя, находило ся низше духовенство і звичайні монахи в крайній біді і нужді. Вони не мали сталої винагороди, ні певних доходів і удержували ся з рілі, котру брали від боярів під такими самими умовами, як мужики-піддані, та з добровільних дарунків, які випрошували у вірних. Монахи по монастирях — а було тих монастирів в такому малім краю, як наша Буковина аж 31 — зарабляли на життя нераз способами, які зовсім не лицювали духовному стану. Освітотою не рїзнили ся вони від простих мужиків і багато з них не знали навіть письма.

Колиж освіта стояла так низько у духовенства, то нічого вже говорити про народ. Вправді було на Буковині кілька монастирських шкіл (в Путні, Радівцях і Сучаві), але вони займали ся лише підготовленем кандидатів до духовного стану. Хто з богатших боярів хотів набути вищої освіти, їхав до руских шкіл у Києві і Львові (як Памва Беринда, автор першого більшого словаря рускої мови) або до західної Європи (як Петро Могила). Ціла маса народу виро-

стала без пійкої науки. Деякі воєводи робили заходи коло піднесення осьвіти, як *Александр Добрий*, *Могилн*, *Гераклід*, але їхні змагання остали без успіху. Пізніші воєводи дбали головню про школи в Ясах, оставляючи Буковину на боці.

6. Національні відносини.

Вже з сего, що ми досі розказали про історію Буковини, слідно, що первистим, корінним населенєм не лише в нашім краю але й в цілій Молдавії були *Русини*. Правда, напади *Половців* і татарске володінє вишерли їх здебільша на захід і північ, але по основаню молдавскої держави почали вони знова напливати сюда з Галичини і Поділя, по часті як добровільні переселенці, по часті як полонені воєнні бранці. *Волохи* прибули сюда вже пізнііше. Поменьші волоскі оселі були на східнім *Покарпатю* безперечно вже в часі рускої держави, але вони губили ся серед маси *Русинів*. Головній наплив *Волохів* з *Семигороду* наступив в половині *XIV* в. і дав почин до основаня молдавскої держави. Прихожі *Волохи* стояли осьвітою далеко низше від тубильних *Русинів*, і хоч чисельно сильнііші, понали під руский вплив. Особливо богата шляхта, бояри і више духовенство зручили ся в короткім часі цілком. — *Руска мова* була урядовою мовою на дворі воєводів; нею писали закони, грамоти, літописи, богослужебні книжки, на ній переписували ся воєводи також із заграничними володарями. Волоска мова вважала ся простою і для просьвічених невідповідною;

нею говорили лишень волоскі мужики. Такій стан тревав до половини ХVІІ-го віку. Аж Василь Лукул почав заходити ся коло піднесеня волоскої мови. Він велїв перекласти церковні книжки на волоску мову і впровадив єї в урядованє; за сго володїня появиля ся перша по волоски писана літопись, а саме великого двірника Уреки.

Крім Русинів і Волохів були на Буковині також і инші народи. В містах, особливо в Сучаві, було багато Німців, які зайшли сюда з Семигороду і займали ся торгвлею і промислом. Торгвлею займали ся також Вірмени, що почали поселявати ся на Буковині з початком ХV в.; однак наслідком пізнійшого переслїдуваня багато з них вимандрувало до Станіславова і Львова, а торгвля перейшла в руки Жидів. В кінци, вже перед самим прилученєм Буковини до Австрії, прийшли Липованї з Росії і поселили ся в Драгомірні і Ступці.

III. Доба.

Буковина під зверхностию Австро-Угорщини.

1. Прилучене Буковини до Австрії.

Турецька зверхність, нещаслива політика господарів і внутрішні безпорядки спричинили цілковитий упадок Молдавії, що особливо ярко проявився в другій половині XVIII. в. Але під ту саму пору, майже рівночасно з упадком воеводства, поступав розклад і занепад Туреччини, а її давня зверхниця Молдавії, Польща, зруйнована домашніми сварами і безпорядками, втратила давню силу і могутність і немітно доживала свого віку. На передове місце висувуються поволи три інші держави: Росія, Австро-Угорщина і Прусія, що ростуть і розвиваються коштом знемоцнених сусідів Польщі, Молдавії і Туреччини та забирають у свої руки провід в середній і східній Європі.

Ми вже бачили попереду, як Росія відобрала в Туреччині побережжя Чорного моря і як 1739. р. загорнула навіть північну частину Молдавії враз з Буковиною, але незабаром звернула той край опять Туреччині. В році 1768. прийшло до нової війни між царицею Катериною II. і султаном. Російські війська

здобули кріпость Хотин, забрали столицю воеводів Яси і проголосили в жовтні 1769. р., що Молдавія переходить під зверхність Росії. Окрема депутація боярів зложила цариці в Петербурзі чолобитню, а місцеве населенє вважало Росію спасителькою від тяжкого турецького ярма. Російські війська розгадували ся зовсім свобідно, а генерал Петро Гартенберг-Садогурскій заснував на північній боці Прута, коло Чернівців, монетарню і чеканив там мідяні монети. Коло сеї монетарні була німецька осада і тут повстало з часом місточко Садогура.

У війні з Туреччиною відносили російські війська одну побіду за другою. Сей великий зріст могутности російської держави і загарбанє Молдавії та Волощини занепокоїли Австрію, яка підносила свої права до воеводства на основі давньої зверхности угорських королів над молдавськими воеводами. Тому заключила Австрія в 1771. році договір з Туреччиною, в котрім обовязала ся виведати у цариці для султана користний мир; за се мала дістати від Туреччини малу Волощину, край на полудні від Семигороду.

Між тим за почином пруського короля Фридриха увійшла Австрія в близьку звязь з Росією і Прусами в цілі поділу польської держави, в якій внутрішні безпорядки дійшли до крайности. 5-го серпня 1772. року забрали три названі держави велику часть Польщі і поділили її номіж себе; Австрія дістала Галичину. При тій нагоді вимогла цїсарева Марія Тереса у цариці обіцянку, що при мирі

з Туреччиною не буде наставати на відступленнє Молдавії і Волощини.

Придбанє Галичини і подорож Йосифа II., сина Марії Терези, до Семигороду 1773. р. вилинули рішучо на переміну австрійських домагань. Йосиф II. набрав переконання, що австрійська держава не буде мати великого хісна з малої Волощини і звернув увагу на північну частину Молдавії, тоб-то на теперішню Буковину. Придбанє сего краю давало не лише пожадане заокругленє границь, але було важне і з воєнного боку, бо уможливляло звязь Галичини з Семигородом. І від сеї пори звертають ся зусилля віденської політики до забезпечення собі того получення Галичини з Семигородом. Не гаючи ся вислав Йосиф II. генерала Енценберга, щоби розслідив відношення Буковини, а головню, чи не можна би туди попровадити битої дороги з Семигороду до Галичини і як за велику частину краю треба би загорнути, щоби мати обезпечену границу. Колиж в серпни сего року Йосиф приїхав до Снятина, здав ему Енценберг справозданє зі своїх розслідів. Се справозданє скріпило гадку цісаря про велику вагу Буковини для Австрії.

При тім ходило о се, щоби забрати Буковину без війни і розливу крови, дорогою добровільної уступки з боку турецького султана. Але Туреччина показала ся не дуже охочною до уступки. Тому рішив ся цісар обсадити край своїм війском і таким чином примусити Турків до згоди. А що ціла північна часть Молдавії паходила ся тоді в російських руках, порозуміло ся австрійське правліне з начальником російських війск Румянцевим. Саме в той

Цісар Йосиф II.

Державна
бібліотека України

час збирали ся ті війська у дальшій похід і Румянцов згодив ся не лише на обсажене Буковини війском але й на пересунене граничних державних стовпів.

Начальником відділу, який мав перейняти Буковину в австрійське посіданє, іменовано генерала С п л е н і. 31-го серпня 1774. року перейшли австрійські війська гранцю коло Снятина і того самого дня явили ся в Чернівцях. 3. вересня находили ся гарнізони вже в Сереті, Сучаві і Капокодролої.

Против сего запротестував горячо молдавський воєвода Г і к а, бо забір Буковини дотикав его в першій мірі. Він загрозив навіть султанови, що пошукає собі иньшої опіки, коли той дозволить на таке насильне загарбанє важної частини Молдавії. Саме та грозьба була водою на австрійській млин. Султан дуже озлобив ся письмом воєводи, і щоби его покарати, не дуже опирав ся бажаням австрійського посла. Свої права на Буковину поставила Австрія на тій основі, що Буковина давнійше належала до Галичини, тоб-то, як знаємо, до руского галицкого князівства. Уже в марті 1775 р. згодима ся Туреччина, відступити ту часть північної Молдави, яка потрібна для получения Галичини з Семигородом. Для докладного означеня границь визначено окрему комісію. Комісія почала свої наради в половині вересня 1775. р. і робота поступала так швидко, що до кінця жовтня визначено цілу полудневу і східну гранцю аж по Ч о р н а в к у. Доперва о границі між Чорнавкою і Дністром почала ся завзята суперечка. Австрійська комісія хотіла вести гранцю до села П р и г о-

родок над Дністром (коло Хотина), на що Туреччина ніяк не хотіла дозволити, домагаючи ся задержання цілого хотинського округа. Остаточно згодили ся обі сторони, щоби попровадити границю з Чернавки до О н у т а, а за сю уступку дістала Австрія 9 сел між П р у т о м і Р о к і т н о ю (Паранче, Бояни і др.).

Таким чином перед 130 літами прийшов наш край в посіданє Австрії. Щоби єго відріжнити від прочої Молдавії, яка на разі остала при Туреччині, надано єму то імя, під яким в давнину виступала область між Серетом і Прутом, імя: „Б у к о в и н а“. Се імя викихає відтак назву „молдавський округ“ уживану досі в австрійських письмах.

Після звісток з того часу була Буковина по більшій часті покрита лісами. Населене було дуже рідке і виносило около 70.000 душ, тоб-то ледви десяту частину того, що тепер. Міста, як Чернівці, Серет, Сучава підупали, зубожіли і виглядали нужденно; торговля і промисл були в крайнім занепаді.

2. Буковина під військовим зарядом.

А. У п р а в а. В перші роки по прилученю до Австрії стояла Буковина під управою генералів: зразу С п л е н і, відтак Е н ц е н б е р г-а. Довгий час радили у Відни ріжні комісії, що зробити з новопридбаним краєм; чи уладити єго як окрему провінцію, чи прилучити до якого другого краю. Між иньшим піднесено тоді думку, щоби Буковину розділити на дві часті: північну частину прилучити до Галичини, а полудневу до Семигороду. Коли чутка про сей намір прийшла на Буко-

вину, вислали бояри і духовенство Василя Бальша до Відня і сеї передав правліню просторе пропам'ятне письмо, в яким висказує ся против задуманого розділу Буковини, маює в ярких красках сумні відносини краю і подає різні проекти, як би піднести добробут буковинського населеня. Може се письмо й причинило ся до сего, що цісар Йосиф II. не згодив ся на поділ нашого краю, але довго не міг рішити ся на остаточне зарядженє в сїї справі. Двома наворотами, 1783. і 1786. р. відвідував цісар Буковину щоби особисто пізнати вигляд і потреби краю та населеня. В кінци, в повороті з другої подорожи видав у Львові 6. серпня 1786. р. зарядженє, щоби Буковину прилучити до Галичини.

Б. Церква. За той час полагоджено декілька пекучих справ що до внутрішнього устрою. Перш за все треба було зробити лад з православною церквою і освободити єї із зависимости від митрополита в Ясах, так як той перебував за границями держави. В тїї цілі поставлено тодішнього радовецького владика Дозитея Херескула владикою цілої Буковини з осідком в Чернівцях, зложено єму для доради окрему консисторію (1782. р.) та приступлено до поправи ладу в монастирях.

В. Школи. На той час припадає також основанє перших шкіл, щоби ширити просьвіту між інтелігенцією і народом. Але тут показав австрійський уряд велику незручність. Хоча Буковина була заселена переважно Русинами, напірали генерали Сплєні і Енденберг' на основанє німецьких шкіл. Попри то

признавало правління лише волоську мову, а до Русинів відносило ся з недовірею а навіть прямо ворожо. Воно поставило собі за ціль румуньщити мужиків та пімчити інтелігенцію. Відповідно до сего пляну оснований головні школи в Чернівцях і Сучаві з німецькою викладовою мовою та десять повітових волоських шкіл (в Чернівцях, Сучаві, Сереті, Заставні, Путилові, Кімполонгу, Вашківцях, Раранчу, Кіцмани і Фратівцях). На учителів до головних шкіл спроваджено Німців, які зовсім не розуміли краєвих мов, а по повітових школах ставлено лише Волохів або зрумуньщених Русинів. Нічо дивного, що населенє не дуже горнуло ся до тих шкіл!

Г. Мужики. А о скілько змінила ся доля мужиків-підданих при переході Буковини під австрійське правління? Найбільше скористали ще кріпаки-раби (Цигани і Татари), бо коли цісарским патентом з 1. падолиста 1781. року скасовано кріпацтво, вони стали вільними. Що до мужиків-підданих, то знаємо, що їхні обовязки за молдовських часів були в порівнаню до сусідних країв доволі легкі: вони мали робити 12 днів в рік панщини і платити десятину з поля. Але треба знати, що піддані не мали ні пяди своєї землі; вся земля належала до панів, монастирів, або владик і ті могли мужиків кожної хвилі прогнати з газдівства. Тому то й мужики не дуже дбали про управу рілі, не закладали городів ані садів, жили в пужденних ліщинках та плекали лише худобу, котру прогнані панами могли забирати з собою. Се спонукало Енценберґа, ставити домаганє, щоби мужикам-підданим па-

дати землю в дідичне посідање, а за се підвишити їм число панщизняних днів на 24 до 48 в рік. Ся справа протягла ся і доперва цісарским розпорядженєм з 22. марта 1787. рішено, що ті ґрунта, які находили ся в той час в руках підданих, мають перейти в їх повсякчасне посідање та що обовязки підданих зглядом панів мають бути такі, як передше. Таким чином виділено мужицкі або рустикальні ґрунти від панських або домапільних. Рустикальні ґрунта були тепер бодай в дідичнім посідаю мужиків, хоча все таки не були їх власністю — значить мужики не могли їх продати, ані брати на них позички. Одно тільки лихо, що зрости податки, бо австрійський уряд не лише задержав всі ті, які платили ся за молдавських часів, але наложив ще деякі нові, що для зuboжілого і вщипценого краю було великим тягарем.

3. Буковина як округ Галичини (1787—1849).

А. У права. Політичне житє. Наказане цісарем Йосифом II. прилучене Буковини до Галичини наступило 1. лютого 1787. року. А що Галичина була тоді поділена на великі політичні округи, то Буковина ввійшла в її склад як новий окремиї округ. Буковиньским округом управляв окружний капітан (староста), що мав свій осідок в Чернівцях і був підчинений галицькому ґубернаторови. Щоби злуку обох країв зробити ще тіснійшою, порішено, що буковиньські бояри, масілі і буковиньський єпископ мають разом з польськими папами засідати в галицькім

с о й м і у Львові. В тім соїмі, котрий вирочім не мав майже ніяких прав, засідали лише панове і вище духовенство; міщани і мужики не мали там вступу.

Про політичне жите на Буковині під сю пору можна коротко сказати, що его зовсім не було. В р. 1789. вибухла революція в Франції: французский нарід, гноблений через довгі літа, збунтував ся против свого короля та панів і оснував републику, то значить, почав управляти сам собою. Другі держави станули по стороні короля і з сего вивязала ся довголітна загальна війна, яка з малими перервами тревала аж до р. 1815. В тій війні понесла наша держава великі страти, що відбило ся дуже некористно її на населеню Буковини. А коли в кінци в 1815. р. заключено мир, настала у всіх державах, а також і в нашім цїсарстві, реакція, тоб то поворот до політичного поневолення. Віденське правління, на котрого чолі стояв міністер Метерніх, бояло ся, щоби її в Австрії не прийшло до революції і безоглядно здушувало всякі змаганя до свобіднійшого політичного життя, до придбання народних прав. Згадати треба, що на Буковині низші верстви народу були неосвїчені, темні, і нікому було їм вказати дорогу до домаганя політичних прав і свободи. Бояри дбали лише про себе, а їм за тою управою, яка тоді була, було добре. Тим то її не диво, що за цілий той час не проявив ся в нашім краю ні оден живійший рух, ні оден голос протесту не вирвав ся з груди поневоленого народу. Не находили тут відгомону навіть такі важні сьвітові події, як борба Греків про-

тив Турків за свободу. Коли 6. жовтня 1823. р. відбув ся в Чернівцях з'їзд австрійського цїсаря Франца І. з російським царем Александром І., щоби нарадити ся, чи помагати Грекам, в місті ніхто їй не догадував ся, о що ходить.

Аж прийшов памятний рік 1848. В місяцю лютім вибухла в Франції нова революція. Тим разом рух сей не обмежив ся на одній Франції, але перейшов майже через цілу Европу. Народи стали домагати ся свободи слова, явности суду, свободи науки, участі в управі державою — одним словом політичної свободи. В австрійській державі заворушило ся нараз в кількох місцях: у Відни, в Празі, у Львові прийшло до розрухів і борби з войском; Маляри на Угорщині і Італіяни в Ломбардії і Венеції захотїли прямо відорвати ся від Австрії. В тїм скрутнім положеню рішив ся цїсар Фердинанд І., вволити важнїйшим домаганням народів, знїс паньщину і надав австрійській державі конституцію, тоб то покликав заступників народу до участі в управі держави. Всеж таки ті уступки не вдоволили нікого і розрухи тревали дальше. Тодї Фердинанд І. відказав ся від престола і цїсарем став єго братанок Франц Йосиф І. (2. грудня). Він проголосив нову конституцію, бунт Італіянів придушив Радецький, а до приборканя Малярів поміг російський цар Микола І.

Цїла та заверуха досягла також і Буковини. Під впливом загального руху починає населене нашого краю будити ся з вікового сну і політичного занепаду до нового життя, починає думати про своє положенє і про єго направи. Перше заворушило ся гр. прав. духовень-

ство, що терпіло дуже великі кривди від консісторського начальника (канцлера) Чеховського. В маю 1848. зібрало ся около 200 сьвящеників в Чернівцях, виступили дуже остро против владики Гакмана і єго помічника та при помочи боярів присилували владику, усеунути Чеховського. Рівночасно почав ся на Гуцульщині живий рух против панів. Рух сей піддержував і провадив посол до першої ради державної Лукіян Кобилиця. До сеї ради державної, яка мала завести перший лад на основах наданої конституції, вислала Буковина 8 послів: крім Антона Краля, посла з Чернівців, самих мужиків; двох Волохів і пять Русинів. Кобилиця, вибраній вижницькими Гуцулами, виїе зараз по отвореню ради державної в імени богатьох громад скаргу на дідичів за гнет підданих і захоплене ґрунтів. А коли вибух бунт на Угорщині, він вернув на Буковину, зібрав коло себе ватагу Гуцулів і став нападати та грабити паньскі двори та маєтности. Рух сей обняв головню повіти вижницькїй і пуплівскїй; особливо грізно проявив ся він в околици Бергомету. Аж дві компанії піхоти і відділ гузарів, вислані місцевими властями в ті сторони, приборкали Гуцулів. Головних провідників віддано під суд, иньших у війскову службу. Кобилиця остав героєм народним між Гуцулами; про него ще й тепер сьнівають у піснях і оповідають різні перекази.

Третій рух, який вяже ся з р. 1848., мав ціху більше політичну і виявив у перве виразно різницю інтересів між обома головними

народами Буковини. Було се рішуче і завзяте змаганє волоскої інтелігенції (головно боярства), відлучити Буковину від Галичини. Вже в червні 1848. р. внесено в тій справі просьбу до міністерства. Коли зібрала ся державна рада, міністерство передало їй ту справу до рішення. І цікаво се, що заступники Буковини в державній раді зовсім неоднаково гляділи на відорванє від Галичини. Волоскі послы були за тим, а рускі (мужики) не лише заявили ся против розриву але ще їй внесли окрему просьбу, щоби Буковину оставити при Галичині. Бож ясна річ, що серед тодішних відносин відорванє Буковини від Галичини лежало лише в інтересі Волохів. Вони се виразно кажуть у пропамятнім письмі, яке вислали при тій нагоді до Відня, де ганьблять буковинських руских послів за їх становиско в державній раді та приписують їм намір, через задержанє Буковини при Галичині зрушити цілий край. Які цілі і наміри мали Волохи, жадаючи розриву з Галичиною, видимо з їхної просьби, яку передали цісареві 25. лютого 1849. р., де домагають ся прилученя Буковини до Семигороду в оден край волоскій. Отже не так то дуже дорожили вони незалежностю і самостійностю краю, як більше дбали про свої народні інтереси. На розділ Буковини і оставленє рускої части при Галичині а прилученє волоскої части до Семигороду не годили ся зовсім, кажучи, що на Буковині нема Русинів, лише Волохи, котрі говорять по руски.

І бажанє Волохів сповнило ся, але лише на половину. На прилученє Буковини до Семи-

городу цісар не згодив ся, але надав краєви титул воєводства і самоуправу. Остаточне відділенє наступило розпорядженєм з 4. марта 1849. р., де признано Буковину окремим коронним краєм з окремим краєвим правлінням.

Б. Церква. У відносинах гр. прав. церкви не багато за той час змінило ся. Ми вже попередю згадали, що на Буковині було велике множество монастирів (31). Ще за часів військового заряду наказав цісар Йосиф II. скасувати всі монастирі в Австрії, які не мають при собі шкіл ані шпиталів. Се відносило ся також і до нашого краю, але із за опору духовенства справа протягнула ся кілька років. З маєтків скасованих монастирів, владичих дібр і сел тих монастирів, які находили ся за границями краю, в Молдавії, утворено так званий релігійний фонд. Посілости релігійного фонду займали майже дві третини цілої Буковини; по виділеню рустикальних ґрунтів і сервітутів остала все таки в руках релігійного фонду добра четвертина краю. Доходи із сих дібр призначено на удержанє гр. прав. духовенства, трех монастирів, які ще остали (в Путні, Сучавиці і Драгомірні) і на ціли шкільні. Заряд фонду перебрав правління на себе.

Впрочім все остало по давньому. Аж під кінець сеї доби слідно живійший рух між духовенством. Революція з 1848. р. дала себе її тут почути. Про славний „попівський бунт“ ми вже говорили. Рівночасно з сим почала ся в духовних і сьвіцких кругах шалена агітація за утворенєм окремої гр. прав. митро-

полїї для всіх Волохів, живучих в Австро-Угорщині. До сеї митрополїї мала належати її ціла Буковина, дарма, що більша частина гр. прав. населеня Буковини не була волоскою, а рускою. Волохи хотїли в митрополитї мати видиму голову волоскої нацїї і найшли у тїм змаганю щирю і сильну підпору у своїх братів в Семигороді і Банатї. Таким спільним волоским митрополитом мав стати семигородський єпископ Шагуна, горячий волоский патріот. Але черновецький єпископ Гакман опер ся тому всіми силами. Вправді рескриптом цісарским з 1864. р. установлено волоску митрополїю, однак обмежено єї на Семигород і Угорщину. Девять лїт опїєся в 1873. р., замінено черновецьку єпископїю на окрему митрополїю, котра обнимає кромі Буковини ще її Дальматїю.

Русини у нїятї не мали довгий час окремих св`ященїкїв і переходили поволи до гр. православної церкви; австрійське правлїне пособляло сему, не добачуючи між обома церквами нїякої важкої рїзницї. Треба було довгих заходів, заки прийшло рїшенє краєвої губернїї (1. мая 1812 р.), котрим основано три унїяцкі парохїї на Буковині: в Чернівцях, Серетї і Качицї. Першим гр. кат. парохом в Чернівцях був Годір Ляврецкий.

В. Школи і осьвїта. Стан шкільництва і народної осьвїти ще довгі часи оставав в занедбаню і заненадї, а то наслідком хибної полїтики австрійського правлїня. Ми вже бачили попередю, як невдачнї були перші проби на тїм поли за часів війскової управи на Буковині. Тї відносини зовсїм не поправили ся по

прилученю нашого краю до Галичини, а навпаки змінили ся на гірше. Се погіршене не було наслідком прилученя до Галичини, а радше впливом загально австрійських відносин. Двадцять-кількалітня війна і слідуєча за нею загальна реакція, котра загнала всі краї у політичний занепад і бездільність, відбила ся також шкідливо на шкільництві і осьвітї. А вже найбільше причинила ся до упадку шкільництва шкільна устава, видана 11-го серпня 1805. р., котра передала управу народних шкіл в руки духовенства; буковинські школи понали таким чином під заряд латинської консисторії у Львові і оставали під тим зарядом аж до р. 1848 го. Коли духовенство в загалі не дуже прихильно відносило ся до ширеня правдивої осьвити між народом, то латинська львівська консистория під впливом боярів і шляхти відносила ся до сего прямо ворожо. Наслідки єї газдованя показали дуже скоро: коли в р. 1792. було на Буковині 32 школи, то незабаром остало всего 15.

Колї газдіство латинської консисторії так сумно відбило ся на буковиньскім народнім шкільництві, то особливо діймаючо дало ся оно почути буковиньским Русинам. Так як за військової управи, нехтовано руску мову й дальше, а до германїзації і румунїзації прилучило ся тепер ще-йї пасильне ширенє римокатолицької віри і польщини у народних школах. Богато шкіл перемінено на римокатолицькі, учителїв примушувано до переходу на латинство, а тих котрі не хотїли сего зробити, усувано з посад. Про яку небуть науку рускої мови не було й згадки, а з великої ласки

дозволено учителям уживати в школі волоскої або польської (!) мови для пояснення викладу. Сама-ж наука мала відбуватися всюди в німецькій мові. 1817. р. запроваджено в кіцманській школі польську мову, котрої мусли всі діти училися.

Тож не диво, що з таких шкіл парід не хотів користати і не лише число шкіл меншало, але її учеників ходило до них що-раз менше. Але що наш парід розумів потребу осьвіти, що хотів шкіл, на се дав явний, різкий доказ. Не бачучи хісна з урядових шкіл, засновували мужики приватні школи, дяківки, і утримували їх своїм коштом. До тих шкіл горнула ся дїтвора дуже радо, а урядові школи ставали порожні. В дяківках повстали навіть окремі учебники (писані), ліпші від урядових, а що головне: свої, рускі. Рідне слово, своя наука мала для наших людей більше принади, чим німеччина і польщина.

В той час повстають також перші середні школи на Буковині для виобраовання інтелігенції і духовенства. Для духовенства основано в 1786-ім році так звану „клерикальну школу“ в Сучаві, яку відтак три роки пізнійше перенесено до Чернівців. Але ся школа не давала відповідного образования, а владики і консисторія не дуже нею журили ся. Правліне, бачучи, що клерикальна школа не дає духовенству потрібної осьвіти, що з неї виходять люди на пів темні, закрило єї 1818. року, а місто неї отворило 1827. р. теологічний інститут, куда приїмали лише тих, що покінчили гімназію. В 1808. р. отворено гімназію в Чернівцях, що довгі

часи, бо аж до р. 1860. була одиноким того рода закладом на Буковині. Учителі народних шкіл мусіли вдоволяти ся тою наукою, яку побирали в нормальних школах в Чернівцях і Сучаві.

Коли у народнім шкільництві знехтовано лише Русинів, то в середних школах помишено права обох краєвих народів, тоб-то не лише Русинів але й Волохів. В нормальних школах учили всіх предметів лише по німецки, в клерикальній школі, а відтак в теологічному інституті, по німецки і по латині, в гімназії лише по латині. Рускої і волоскої мови не вчили в середних школах зовсім, вважаючи їх невідповідними для вищої науки.

Г. Мужики. Виділене рустикальних ґрунтів від домаційальних 1787 р., про котре ми попередю згадували, не перешипило ріжних надужитъ зі стороны панів-дідичів на шкоду мужиків. З ріжних сторін краю підносили ся скарги, що дідичі самовільно захоплюють мужицкі ґрунти, що пани знущають ся і побивають підданих і др. На самоволю панів скажили ся буковинські громади в першій державній раді 1848. р.; ся самоволя й допровадила до звітного бунту Гуцулів під проводом Кобиліці.

Як на політичнім поли, так і тут приїє 1848-ий рік рішучу зміну на лінше. На домаганє державної ради з и ї с ц і с а р Ф е р д и н а н д І. п а н и ц ц н у і всі панцизияні тягарі. Від 1. липня 1848. року не потребували вже мужики робити даром на панських ланах і були вільні від всіх данин панам-дідичам. Але пани піднесли великий крик, що їм стала

ся кривда і домагали ся заплати відшкодованя за понесену страту. Через цілий місяць вели ся паради в державній радї, чи давати панам таке відшкодоване, чи ні. Всї буковинські посли, з виємкою заступника міста Чернівців, голосували против відшкодованя. Всеж таки загальна більшість послів заявила ся за відшкодованем і через се наложила на мужиків великі податкові тягарі. Також стратили тепер мужики право побору дерева з панських лісів і випасу худоби на панських пасовищах, яке їм прислугувало ще з молдавських часів.

Разом із знесенем підданства і панщини упала всяка иньша зверхність панів над мужиками. Так приміром мали панські двори право судити мужиків за менші провини, стягати податки, визначувати рекрутів до войска і т. др. Всї ті права виконували пани через своїх відпоручників: м а н д а т о р і в, котрі не раз дали ся нашому народови в знаки. Тепер скасовано мандатарні, а для стягання податків і розсуджуваня всяких справ потворено окремі уряди. Тоді аж стали селяни вільними горожанами держави, аж тепер бодай в части переведено в діло засаду, що перед правом всі рівні.

4. Буковина окремим краєм австрійської держави.

А. У п р а в а. Виконане цісарского розпорядження з 4. марта 1849. р., щоби відділити Буковину від Галичини, протягло ся кілька років. Вправді постановлювано окремих начальників краю, але вони мали лише титул тимчасових управителів, немов би відокремлене Буковини мало бути також лише тим-

часове; ті управителі в многих справах все ще були зависимі від львівської губернії. В 1850. році дістала Буковина окремий сойм, але вже в грудни 1851. р. знесено конституцію в цілій Австрії, а через се відобрано нашому краю право на окремий сойм. Доперва в 1854. році установлено окрему краєву управу в Чернівцях з краєвим президентом на чолі. Першим таким президентом був барон Франц Шмік (1854—57). Ще раз на короткий час злучено Буковину з Галичиною в 1860. році. Але се викликало велике невдоволенє в краю, головню між Німцями і Румунами, посипали ся петиції і посольства до Відня і по півроці повернено знова краєви самотійність, що требає їй досі.

Рік 1860. приніс Австрії нову конституцію, а через се їй краєву самоуправу для Буковини. Переведено у перве вибори до сойму, який зібрав ся на першу нараду 6. цвітня 1861. р. під проводом краєвого капітана, владки Гакмана. Сойм мав радити про потреби краю, подбати про піднесенє добробуту населеня, подати кождому народови спромогу розвивати ся, не допустити, щоби оден нарід кривдив другий, щоби оден розростав ся коштом другого. Тому треба, щоби кождий нарід мав своїх заступників в соймі, своїх послів, котрі стояли би на сторожи єго прав і не дали єго кривдити другим. Але богато часу минуло, заки Русини добили ся таких заступників в соймі. Несправедливи її виборчий закон, що кривдив мужиків в хосен дідичів, віддавав вже з гори більшість посольських місць в чужі руки. А що

мужики не розуміли як слід ваги виборів, не розуміли своїх власних інтересів, не знали в загалі, яке значінє має соїм, то із сільської курії виходили часто послами люди, котрі зовсім не дбали про добро тих людей, котрі їх до соїму вислали. Тому то до 90-их років не було й ніякої чутки про які-то рускі справи в соїмі, ні оден голос не підніс ся, щоби стати в обороні покривдженого народу. Був правда час, в 70-их роках, коли між соїмовими послами засідали чотири рускі мужики, але вони ще не були на стільки свідомі, щоби самотійно провадити яке-то діло. Аж в 1890. році ввійшли перший раз до соїму свідомі заступники руского народу. Були се послы: П і г у л я к (з кіцманьского повіту), В о л я н (з черновецкого) і Т и м і н ь с к и й (з заставнецкого). В 1892. році стає послом проф. др. С м а л ь - С т о ц к и й, котрий відтак обіймає провід цілого руского народного руху на Буковині і веде єго до нинішної нини. В найновііших часах більшало поволи число наших послів в соїмі, бо нарід став більше свідомий і пізнав хто єму стрик, а хто колом в бік. При послідних виборах увійшло до соїму шість Р у с и н і в (на 31 веїх послів) і ті в злуці з другими поступовими послами ухвалили новий виборчий закон. Аж як той закон дістане потвердженє цісаря, будемо могли мати бодай в приближеню таке число руских послів в буковиньскім соїмі, яке нам належить ся. Тоді і для заступників руского народу буде лекше вибороти права для поліпшеня долі наших мужиків і цілого нашого народу на Буковині.

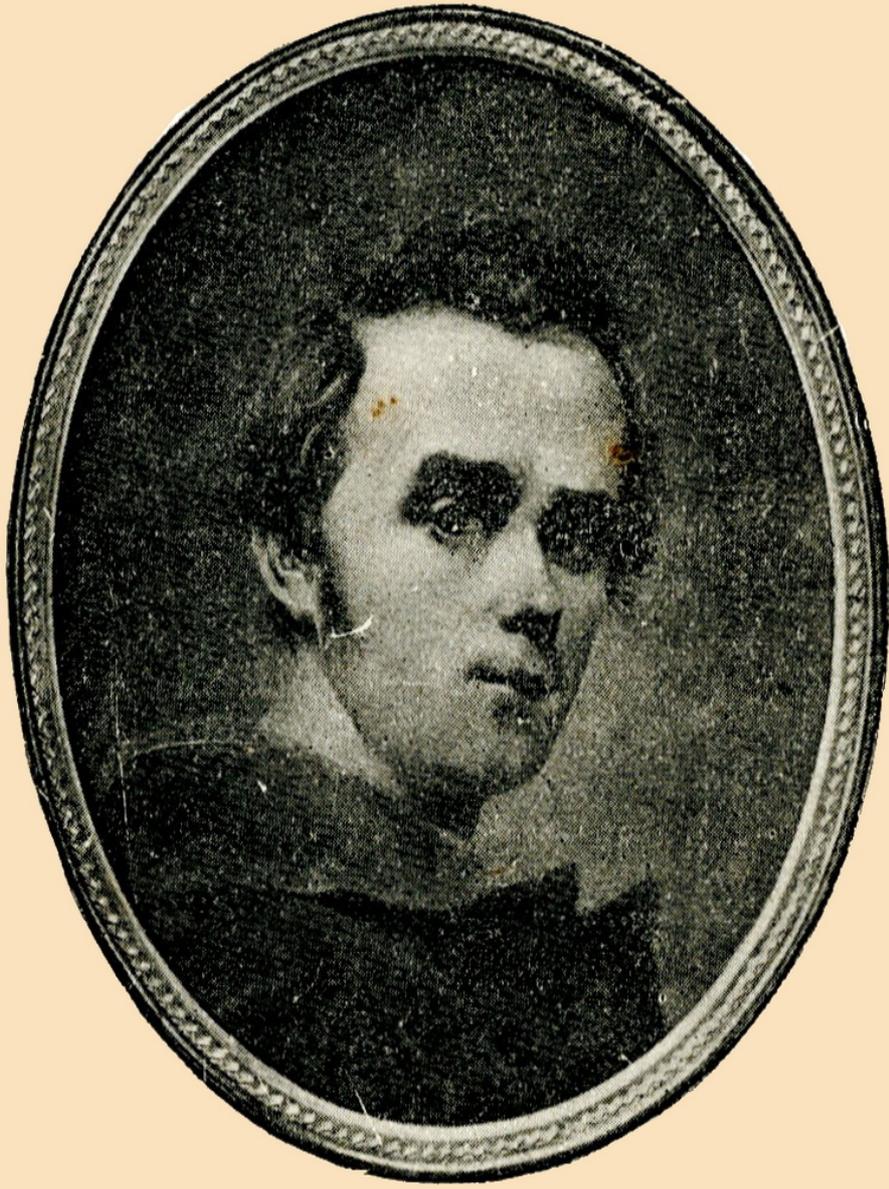
Б. Школи. На поли шкільництва не приніс 1848. рік ніяких важніших змін. Як попередю, так ще й 20 літ опісля. оставали школи під зарядом духовної консисторії, котра то польщила, то відтак знова волощила шкільну дітвору, але про правдиву осьвіту, закладане нових шкіл, відповідне ведене науки, не багато дбала. Аж з р. 1869-им переймає у всіх австрійских краях держава народні школи на власний заряд і ставить їх під надзір краєвих шкільних рад. Від того часу став поступати розвій шкільництва і у нас швидшим кроком. Там де громади того домагали ся, заведено науку всіх предметів у рідній мові з окремих книжок, писаних рускою мовою. Ще довгий час не мали рускі народні школи відповідного догляду і надзору. На краєвих інспекторів шкіл насилали нам звичайно знімчених Чехів, людей, що ледво дещо розуміли нашу мову; а й повітовими інспекторами були майже виключно люди чужі. Що такі люди не могли наглядати, чи учителі добре ведуть науку по руских школах, не були в спроможі оцінити праці учителів і знання дітей — се бачить кождей. Волохи були з того боку в ліпшій положеню, бо надзір над їхніми школами віддано вже в 1870. році Волохови, дир. Ісопескулови. Русини діждали ся свого аж в 1895. р., коли то рускі народні школи відділено від німецьких і передано під надзір проф. Омеляна Поповича. Від сеї хвилі в наших народних школах слідно великий поступ в кождім напрямі, а число шкіл більшає з кождим роком. Коли перед 100 роками було на Буковині всего на всего

15 шкіл і то самі німецькі і волоскі, а її одної рускої, тепер маємо в нашім краю 360 народних шкіл, з того 150 чисто руских. Вплив сих шкіл очевидний. Вони виховують молодіж, котра вміє цінити осьвіту, котра, покінчивши школу, не кидає книжки і працює над збільшенем свого знаня по читалнях, вяже ся до спільної праці в „Січах“ та других товариствах і набирає пізнаня і зрозуміня своїх прав і обовязків. Та самосьвідома і осьвічена молодіж каже нам надіяти ся на красну будучність нашого народу.

З розвою середного і висшого шкільництва згадати треба, що хоча ч и с л о г і м н а з и й з р о с л о (тепер їх на Буковині є 7), то рускій молодіжи був вступ тудя дуже утруднений, бо всіх наук учили тут в чужій, німецькій мові. Саму-ж руску мову легковажили шкільні власти і зразу зовсім не подавали ученикам нагоди, пізнати своє рідне слово і письменство, а хоч в р. 1851. запровадили науку сеї мови в черновецькій гімназії (лише для Русинів), то цілі десятки літ місто живої народної мови вчили церковно-славянської або прямо таки московської. З такої науки не виносила руска молодіж ніякого хісна, а радше вчила ся легковажити і погорджати всім, що рідне. Аж в 90-их роках перейшла наука рускої мови у відповідні руки. В р. 1862. засновано реальну школу, а 1871. учительскій семинар в Чернівцях. І хоча в тім семинари вчать ся дівчата і хлопці на учителів руских і волоских шкіл, то науку всіх предметів подають там по инній день — знова лише на німецькій мові. Таке саме діє ся в найвисшій школі,

в у н і в е р с и т е т і, заснованим 1875. року. Взагалі треба замітити, що на поли середнього і вищого шкільництва все ще діє ся велика кривда обам народам, що замешкують Буковину — а особливо Русинам. Децю поправило ся в останніх часах. В 1896. році засновано другу гімназію в Чернівцях, а 1903. в Кіцмани; обі ті гімназії призначено головню для рускої молодіжи і в тих гімназиях участь деяких предметів по руски. Науку рускої мови віддано в руки спосібних професорів, що ведуть її вміло і дбало. Заведено науку рускої мови і в иньших середних школах, де є рускі ученики, а також на університеті. Але до осягненя повної рівноправности, до здобути для наших дитий права, побирати науку від найнижшої до найвисшої в своїй рідній мові — до сего ще далека і тяжка дорога.

В. П и с ь м е н ь с т в о і н а ц і о н а л ь н е ж и т в е. На закінчене хочемо сказати ще кілька слів про розвій народної літератури (письменства) і національного життя серед буковинських Русинів. Руска література на живій народній мові почала ся в загалі дуже пізно ледви перед соткою літ. Всі давнійші наші писателі вживали у своїх творах церковно-славянської мови, такої, на якій написані церковні книги, на якій править ся богослуженє. Перша книжка писана живою, народною рускою мовою появилася 1798. р. Була се „Епείδα“, поетичний твір, зладжений українським поетом Іваном Котляревським. В Галичині стали вживати в літературі народну мову аж 40 літ пізнійше; перший раз у збірці „Русалка Дністрова“, виданій Маркія-

Тарас Шевченко.

Державна
бібліотека України

ном Шашкевичем 1837-го року. З тих початків наше народне письменство швидко розвивалося: на Україні виступив вже цілий ряд письменників, між ними наш найбільший поет Тарас Шевченко, — коли Буковинська Русь все ще жила давним життям, а властиво спала давним сном, і хоч найшлися й тут рускі письменники: о. Гавриїл Продан, о. Василь Ферлієвич, Василь Продан — то вони писали дивоглядною мішаниною церковно-славянської мови з московскою і їхні твори не мали ніякого впливу на народ.

Аж Осип Федькович (ур. 1834. ум. 1888. р.) ступив на властивий шлях і став для Буковини тим, чим був для України Котляревський, чим для Галичини Шашкевич. Їго значіне для Буковини тим більше, що він не лише перший але й найвизначніший й буковинський поет. Зразу писав Федькович німецьки, аж під впливом галицьких патріотів А. Кобилянського і К. Горбала, з котрими познакомився при кінці 50-их років, став писати рускою народною мовою і від сеї пори працював безвинно для свого рідного письменства, для рідного народу. Перші єго вірші появилися в Чернівцях 1861. року а відтак окремою збіркою у Львові 1862, року. Вже ті перші проби звернули на Федьковича увагу тямучих людей на цілій Україні-Руси і приєднали єму славу „буковинського соловія“. Ще більше подобалися короткі оповідання Федьковича, котрі видав проф. Драгоманів в Києві 1876. р. Між ними визначаються особливо: Люба-згуба, Везталанне коханє,

Три як рідні брати і др. І в поезіях і в оповіданнях прозою малює він селян-Гуцулів ясеними і виразистими красками, показує їх нам в ріжних хвилях життя, в щастю і горю, сумує над кривдами, які їм доводять ся терпіти і подає прегарні та вірні образи родимої країни. Крім літературних творів писав Федькович книжочки для селян, бажаючи занести під сільську стріху просвіту і науку. Ті книжочки (Село Фармазони, Казки для руского народу, Вечерниці) розходили ся і розходять ся тисячами між сільським людом, бо ніхто не змів так промовити до серця простолюдина, як буковинський соловій. Не лише Русини, а й чужі народи цїнять високо писання Федьковича: Поляки, Москалі, Чехи, Німці і др. переложили єго важнійші твори на свої мови*).

З иньших буковинсько-руських писателїв, що пішли за слїдами Федьковича, згадати треба братів Ізидора і Григорія Воробкевичів. Ізидор Воробкевич був до того ще й визначним музиком і зложив багато чудових пісень, які тепер євївають й по-за границями Буковини. Під теперішню пору зросло число руских письменників і в нашім краю. Між ними визначає ся особливо Ольга Кобилянська, котра в коротких начерках (Людина, Valse Melancholique і др.) і в довгих повістях (Царівна, Земля, Ніоба) малює незавидну долю жіноцтва.

Ще пізнійше як народне письменство, почало ся наше національне житє на Буковинї, знова таки багато пізнійше, як в иньших частях

*) Тепер друкує ся заходом Тов. ім. Шевченка у Львові повне виданє творів Федьковича,

Осип Федькович.

Державна
бібліотека України

рускої землі: на Україні і в Галичині. Коли у буковинських Волохів національні стремління розбуджують ся вже швидко по р. 1848., коли серед них проявляє ся з великою силою бажання злуки зі своїми земляками в Семигороді, зразу політичної, а коли се не вдало ся, бодай церковного зєднання під спільним семигородським митрополитом — на буковинській Русі в той час не слідно найже ніякого руху. Дперва завзяті агітації Волохів против єпископа Гакмана, котрий не годив ся на церковну злуку з Семигородом, спонукали владика шукати опори серед Русинів і за его впливом засновано 26. січня 1869 р. товариство „Руску Бесїду“ в Чернівцях. Се було перше руске товариство на Буковині, яке згуртувало інтелігенцію, головню православне духовенство, до національної роботи. Засноване не так з добре відчуті потреби самої рускої громади, як радше за впливами посторонних людей, не проявляло то товариство за перших 15 лїт свого істнованя майже ніякої діяльности. В „Рускій Бесїді“ вели перед люди неприхильні до народного руху і самостійного життя нашого народу, люди, що стояли під впливом агентів російського правління і галицьких москвофілів. Аж в 1885. р. перейшла управа товариства в руки молодших людей, що з щирим жаром забрали ся до праці над просьвітою і осьвідомленєм народу. Від сеї пори розвинула „Руска Бесїда“ живійшу діяльність від разу в кількох напрямках. Як раз від 1885. року починає ся жива робота членів „Бесїди“ по селах коло засновуваня читалень, що мали стати осередками осьвіти і народного життя по селах. Рівночасно

Кружок тямучих людей заняв ся видаванем книжочок забавного і научного змісту для селян і під редакцією проф. Ом. Поповича розвинуло ся то видавництво так гарно, що вплив єго сягав поза межі Буковини в сусідню Галичину. Досі видала „Руска Весіда“ 184 таких книжочок. Рік 1885. памятний ще появою „Буковини“, першої рускої політичної часописи в нашім краю. Редакцію сеї часописи вів зразу Осип Федькович.

Таким робом завязало ся сьвідоме національне жите буковинських Русинів доперва перед 20-и роками. І справді дивувати ся і радувати ся приходить з великого поступу, що за так короткій час зазначив ся в багатьох напрямках. Особливо послідніми літами жите буковинської Руси бє що раз то живійше і захоплює все ширші круги. Зі збільшенем самосьвідомости серед рускої інтелігенції зросла громада робітників на народній пиві, що працюють над осьвітою, національним осьвідомленем і економічним движенем нашого міщаньства і селян. За читалнями, котрих число виросло вже понад 100, посилали ся по веїх усюдах райфайзенські каси, закладані головно заходом др. Смаль-Стоцкого. 125 руских райфайзенських кас, розкинених по веїх закутинах Буковини, подають тепер нашому селянству дешевий кредит і успішно працюють над освободженем мужиків з лихвиреких рук. Річний оборот центрального заряду тих кас дійшов до 10 міліонів кор. За касами йдуть „Січи“, котрих тепер числить ся около сотки. При невеличкім територіальнім просторі буковинської Руси

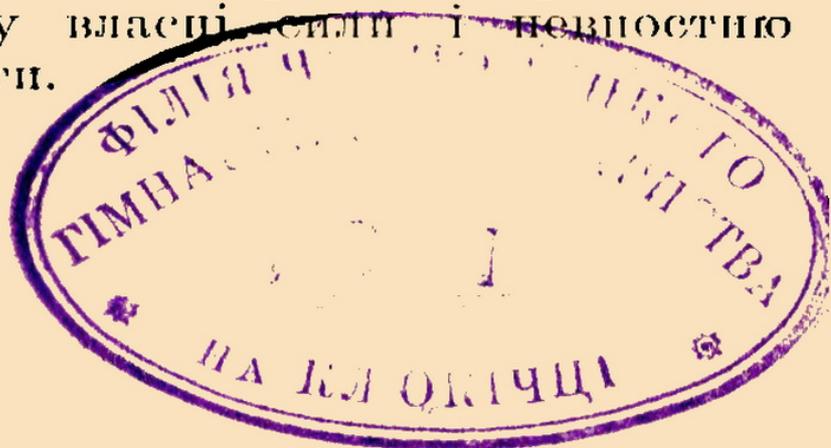

Ізидор Воробкевич.

Державна
бібліотека України

сі числа справді імпонує і рідке тепер то село, котре не мало би хоч одної із наведених організацій.

Се загальний начерк теперішнього стану національного, культурного і економічного життя буковинської Руси. Сі придбання за короткій, ледви 20-літній протиг часу кажуть нам сміло і певно глядіти в будучність. Добробут, освіта і національна свідомість найширших верств суспільности — се підвалини, на котрих постане красна доля цілого нашого народу. А коли бачимо, що й поза вузкими рамами нашого краю, по всіх других областях України-Руси кипить завзята робота в тих напрямках, що всюди наш народ двигав ся з довгого, вікового сну і поневолення, що навіть за кордоном, на російській Україні, впали тяжкі кайдани, котрими сковано найбільшу частину нашого народу — грудь наповняє ся довірем у власні сили і певністю гарної будучности.

Зміст.

	Стор.
Передне слово	ІІІ
Доба I. Буковина до основаня молдавскої держави	7
1. Краї і назва	7
2. Даки і Римляни	8
3. Велика мандрівка народів	9
4. Славяни	10
5. Рускі племена і початок рускої держави	11
6. Упадок київско-рускої держави	13
7. Галицко-руська держава	14
8. Татарська навала	17
Доба II. Буковина частиною Молдавії	20
1. Прихід Волохів з Семигороду. Основанє молдавскої держави	20
2. Зріст молдавскої держави. Перші воеводи	22
3. Александер Добрий і Стефан Великий	25
4. Молдавія переходить під зверхність Туреччини	30
5. Взаємини з Польщею	31
6. Зносини з Русію:	
а) Культурно-церковні	33
б) Зносини політичні. Козаки	35
7. Вплив Росії і Австрії	44

Внутрішній устрій	45
1. Воевода. Шляхта. Урядники	45
2. Міста, Торговля і промисел	48
3. Свобідні мужики. Кріпаки. Раби	50
4. Судівництво. Податки	54
5. Церковний лад. Освіта	56
6. Національні відносини	58
Доба III. Буковина під зверхністю Австрії	60
1. Прилученє Буковини до Австрії	60
2. Буковина під військовим зарядом	64
3. Буковина як округ Галичини	67
4. Буковина окремим краєм австрійської держави	77

Списе ілюстрацій.

	Стор.
Хрещене Руси за Володимира Вел.	12—13
Ярослав Мудрий	14—15
Руский король Данило	16—17
Стефан Великий	26—27
Петро Могила, київский митрополит	34—35
Напад Татарів	36—37
Дніпрові пороги	38—39
Богдан Хмельницький	40—41
Цісар Йосиф II.	62—63
Тарас Шевченко	82—83
Осип Федькович	84—85
Ізидор Воробкевич	86—87

A 567535